

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Az anyagi jogi értelemben vett bűnösségről

Szerző:

dr. Tolnai Judit

Pécs, 2019. április 17.

I. A bűnösség, mint a bűncselekmény fogalmi eleme

A társadalom minden tagja felelősséggel tartozik cselekedeteiért. A **felelősség** szó köznapi értelemben azt jelenti, hogy az egyén vállalja, elviseli magatartásának következményeit. Egy magatartás azonban nemcsak pozitív hatásokkal járhat, hanem negatív következményekkel is. Felelősségről tulajdonképpen csak ez utóbbi esetben beszélünk, a társadalom ugyanis kezdettől fogva a negatív, azaz a társadalmi elvárásokkal ellentétes, társadalmilag káros következmények miatti fellépést tartotta (tartja) szükségesnek. Ezt a fellépést nevezzük felelősségre vonásnak.¹

Az emberi együttélést biztosító szabályozó rendszerek (erkölcs, vallás, jog) mindegyike különbözőképpen szabja meg a felelősség tartalmát, feltételeit és a felelősségre vonás mikéntjét. A felelősség tehát differenciált fogalom, és nem csupán jogi kérdés. Sőt, mivel a legelső normarendszernek az erkölcs tekinthető, a felelősség első megnyilvánulási formája tulajdonképpen az erkölcsi felelősség. A vallási és a jogi felelősség csak ennek nyomán alakult ki.

A társadalmi együttélés legfőbb szabályozó rendszere ma már a jog. A jog azokat a magatartásokat, amelyek társadalmilag káros következményekkel járnak, tilalmazza. Annak, aki jogilag nem megengedett magatartást tanúsít, **jogi felelőssége** keletkezik. A jog a szabályozási tárgyak különbözősége miatt jogágakra tagolódik, ezáltal a jogi felelősség is differenciálódik.² Eszerint megkülönböztetünk alkotmányjogi, polgári jogi, közigazgatási jogi, büntetőjogi, stb. felelősséget. A felelősség feltételeit, illetve a felelősségre vonás rendjét mindegyik jogág maga határozza meg. Ezek a szabályok jogi normákban jelennek meg, így a társadalom tagjai számára is megismerhetők, ami amellet, hogy a jogbiztonságot szolgálja, lehetőséget teremt a társadalmilag káros magatartások tanúsításától való tartózkodásra. Ennek ellenére ilyen magatartások mindig is előfordultak és előfordulnak; szükség van tehát a társadalom védelmére. E feladat megvalósítása érdekében a jog a leghatásosabban a büntetőjog eszközeivel tud fellépni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy mindenfajta veszélyt, illetve társadalmi elvárással ellentétes és jogilag is tilalmazott magatartást csak a büntetőjog tudna megelőzni, illetve elhárítani. A büntetőjog ugyanis csak végső eszköz (*ultima ratio*) lehet, vagyis amíg a más jogágak által biztosított jogi eszközökkel sikeresen

¹ A társadalmilag hasznos magatartások, illetve pozitív következmények miatti fellépés inkább nevezhető jutalmazásnak, elismerésnek, mint felelősségre vonásnak.

² A jogágak önállósodása - így a jogi felelősség differenciálódása is - több évszázad alatt ment végbe.

fel lehet lépni, addig a büntetőjognak nem lehet létjogosultsága. Amennyiben azonban a békés társadalmi együttélés érdekében az emberek életébe már nagyobb fokú beavatkozásra van szükség, akkor megengedhető a büntetőjog térnyerése. A büntetőjog tehát csak azokat a magatartásokat tilalmazza, amelyek tanúsítása tekintetében az egyénnek minden más jogához képest súlyosabb fokú felelőssége keletkezik.

Ezek a tilalmazott magatartások egy adott állam büntető törvénykönyvében nyernek megfogalmazást, és az értük viselt felelősséget nevezzük **büntetőjogi felelősségnek**. A büntető törvények által meghatározott magatartásokat összefoglaló néven bűncselekményeknek nevezzük, ekként a büntetőjogi felelősséget a következőképpen definiálhatjuk: *„A büntetőjogi felelősség (...) a bűncselekmény elkövetéséhez fűződő következmények elviselésének kötelezettsége”*.³

Hatályos jogunkban a Büntető Törvénykönyvről szóló **2012. évi C. törvény** (a továbbiakban: **Btk.**) tartalmazza a bűncselekményeket és a felelősség anyagi jogi feltételeit, míg a felelősségre vonás rendjét a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: **Be.**) határozza meg.

Mivel büntetőjogi felelősség csak bűncselekmény elkövetéséhez tapadhat, ezért elsődlegesen azt a kérdést kell megválaszolni, hogy mikor beszélünk bűncselekményről. A Btk. 4. § (1) bekezdése a **bűncselekményt** a következőképpen határozza meg: *„Bűncselekmény az a szándékosan vagy - ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli - gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli”*.

A meghatározás több fogalmi elemre bontható, és e fogalmi elemek mindegyikének fenn kell állnia ahhoz, hogy adott cselekmény bűncselekménynek minősüljön. Eszerint kell lennie egy olyan cselekménynek, amely társadalomra veszélyes, és amit a törvényhozó is büntetni rendel, továbbá e követelmények mellett arra is szükség van, hogy ezt a cselekményt a magatartás tanúsítója (az elkövető) szándékosan vagy - abban az esetben, ha a Btk. a gondatlan elkövetést is bünteti - gondatlanságból kövesse el. Szándékosan vagy gondatlanul, egyszóval bűnösen.⁴

³ Földvári József: *Magyar büntetőjog - Általános rész*, Osiris Kiadó, Bp., 2006. 21. o.

⁴ Földvári tanulmányában javaslatként fogalmazza meg, hogy a törvényi bűncselekmény-meghatározásban is maga a „bűnösen” kifejezés szerepeljen, és a bűnösségi formákról (szándékosság, illetve gondatlanság) külön bekezdésben essen szó. Dr. Földvári József: *A bűncselekmény fogalmáról - de lege ferenda*, Magyar Jog, 1999 (46. évf.) 1. sz. 1-4. o.

A társadalomra veszélyesség és a tényállásszerűség mellett tehát a **bűnösség** is a bűncselekmény egyik nélkülözhetetlen fogalmi eleme. Következésképpen, ha az elkövető bűnössége szándékosság, illetve - meghatározott esetekben - gondatlanság formájában nem áll fenn, bűncselekményt nem lehet megállapítani. Nem lehet megállapítani még akkor sem, ha a többi fogalmi elem hiánytalanul teljesül. Vagyis nincsen bűncselekmény bűnösség nélkül - *nullum crimen sine culpa*. Ez a **bűnfelelősség elve**.

A büntetőjogi felelősségre vonás során kezdetben nem a bűnfelelősség, hanem az **eredményfelelősség elve** érvényesült. Az eredményfelelősség szerint a felelősség a cselekmény által okozott eredmény szerint alakult, a káros következmények miatt az felelt, akinek a magatartása szerepet játszott e következmények előidézésében. Csak a beállott eredmény és az azt okozó jogsértő magatartás állt a vizsgálódás középpontjában, az elkövető szubjektumában lejátszódó folyamatoknak nem tulajdonítottak jelentőséget. Ezért az eredményfelelősséget más néven *objektív felelősségnek* is nevezzük.

A személyhez tapadó körülmények a büntetőjogi felelősség szempontjából még sokáig nem játszottak meghatározó szerepet, a magatartás tanúsítójának belső (tudati, érzelmi) viszonyulását esetenként mégis vizsgálták. A *szándékos*, *gondatlan* illetve *vétlen* kategóriáknak eleinte erkölcsi értelemben tulajdonítottak jelentőséget (Arisztotelész, Platon), a római jog azonban már jogi tartalommal is felruházta e fogalmakat. Ennek ellenére a *dolus* és a *culpa* vizsgálata még közel sem jelentette a mai értelemben vett bűnösségi analízist, lévén ekkoriban még a magánjogi és büntetőjogi felelősség is összemosódott. Egyes bűncselekmények megvalósulásához azonban már megkövetelték pl. a dolózus elkövetést.

A szándék(osság) és gondatlanság jelenlétére a későbbi korokban is található utalás, ennek ellenére a felelősségi rendszer továbbra is objektív maradt. Ezt támasztotta alá egy, a XII. században megjelent kánonjogi formula is: **Versanti in re illicita imputatur omnia quae sequitur ex delicto** (*annak, aki tiltott magatartást fejt ki, minden következmény beszámítandó, ami a deliktumból keletkezik*).⁵ Az elkövető tehát olyan következményért (eredményért) is felelt, amelyet - bár vétlenül - de egy tudottan tilalmas cselekedettel idézett elő. Ez a kánonjogi alapelv a világi jogba is

⁵ Idézi Dr. Nagy Ferenc: A vegyes bűnösségű bűncselekmények megítélésének egyes kérdéseiről. In: Dr. Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános részének kodifikálásához, HVG-ORAC, Bp., 2005. 146. o.

átkerült, és a vegyes bűnösségű bűncselekmények megítélésében még a XX. század folyamán is „kísértett”.⁶

Az eredményfelelősség hanyatlása a XVII. században indult meg egy 1644-ben rögzített **angol** jogelv hatásának köszönhetően. Az angol jogban már a XIII. századtól kezdve figyelmet szenteltek a bűnösség vizsgálatának, majd „*az 1400-as évektől különösen fontossá vált a bűnelkövetésekben a bűnös tudat előfeltételként való vizsgálata*”.⁷ Ez a szemlélet később Coke bíró *Harmadik Institúció* című munkájában is megjelent: **Actus non facit reum nisi mens sit rea**, azaz „*a materiális tett alanyi bűnösség nélkül büntetendő cselekményt nem képez.*”⁸ Ez voltaképpen a bűnfelelősség elvének első megfogalmazása,⁹ hiszen a bűncselekmény megállapításához már megkövetelte a bűnös tudatot.

A bűnös tudat összetevőit és határait kezdetben minden egyes bűncselekmény vonatkozásában külön-külön határozták meg, vagyis általános értelemben vett, absztrakt tartalommal nem ruházták fel ezt a fogalmat.¹⁰ A bűnös tudat vizsgálata erős morális jelleggel töltötte meg a büntetőjogi felelősségre vonást, mivel a magatartásról a *jó*, a *rossz*, a *dicséretes*, illetve az *elvetendő* alapján hoztak ítéletet. A büntetőjogi felelősség megállapításának ez a módja azonban - bár a bűnös tudat által szubjektív elem is bekerült a vizsgálódásba - kevés volt az eredményfelelősség száműzéséhez, mivel „*a bíróságok nem az elkövető nézeteit vették alapul, hanem saját etikai beállítottságuk alapján ítélték meg az adott magatartást*”.¹¹

A XVIII. század végére a társadalom struktúrája és az egyén helyzete lényegesen megváltozott. A társadalmi problémák megoldására újabb és újabb haladó gondolatú eszmék jelentek meg; emellett a jog sem mehetett el tétlenül. A büntetőjog területén Cesare Beccaria (1738-1794) munkássága

⁶ Nem érvényesülhet azonban a modern büntetőjogban az ún. bűnös akaratlan alapuló felelősség kánonjogi felfogása, vagyis az a - tulajdonképpen vallásetikai - szemlélet, hogy büntetés alapjául szolgálhat már maga a bűnös gondolat is. A büntetőjog ugyanis a gondolatot önmagában sohasem büntetheti.

⁷ Pokol Béla: *Büntetőjogdogmatika-történeti elemzések. Jogelméleti Szemle* 2007/3. szám 15. o.

⁸ Nagy Zoltán: *Az angol büntető-jogtudomány bűncselekmény fogalom alapelemei.* In: *Tanulmányok dr. Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére* (Szerkesztette: Tóth Mihály és Herke Csongor), PTE ÁJK, Pécs, 2001 (217-229. oldal) 217. o.

⁹ A bűnös cselekmény (*actus reus*) és a bűnös tudat (*mens rea*) szétválasztásával ez a jogelv szolgált a bűncselekmény objektív és szubjektív feltételeinek későbbi tudományos kidolgozása alapjául is.

¹⁰ Az angol jogra eleve nem jellemző az absztrakció, a fogalomalkotás, így például mind a mai napig hiányzik bizonyos büntetőjogi alapfogalmak pontos körülírása.

¹¹ Dr. Miskolci László: *A bűnösség alapkategóriái az angol büntetőjogban, Magyar Jog, 2002 (49. évf.) 2. sz. (100-117. oldal) 101. o.*

tekinthető fordulópontnak. A felvilágosodás eszméi és Beccaria nézetei a XVIII. század utolsó harmadában megbolygatták a feudális alapokon nyugvó büntetőjogi gyakorlatot, és egyre inkább a modern büntetőjog alapjai látszottak körvonalazódni. A polgárosodás nyomán kialakult törvényalkotási láz a büntetőjog területére is beszivárgott, így kodifikációs munkálatok sokasága indult meg Európa-szerte. A büntetőtörvény-könyvekben a *nullum crimen sine lege*¹², valamint a *nulla poena sine lege*¹³ elvek mellett már a *nullum crimen sine culpa* - vagyis a **bűnfelelősség elvét** is alapelveként rögzítették. Ezzel az eredményfelelősség évszázados uralma megtört, átadva a helyét a bűnösségen alapuló büntetőjogi felelősség érvényesülésének.¹⁴

A klasszikus büntetőjog legeelőször az ún. **akarati bűnösséget** vallotta, azaz bűnösségről csak akkor volt szó, „*ha az mi létesül, a tettes akaratára vezetendő vissza.*”¹⁵ Az akarati bűnösség, illetve a bűnfelelősség elvének megszilárdulásában meghatározó szereppel bírt az emberi akarat szabadságot valló indeterminista világkép térnyerése, amely a klasszikus büntetőkódexek ideológiai alapjának tekinthető.

Az **indeterminizmus** az egyén *választási szabadság* hirdeti, ekként a büntetőjogi felelősség alapjának is ezt tekinti: vagyis azt, hogy az elkövető szabad akaratából határozta el azt, hogy bűncselekményt követ el. Tehát ez a döntése nem előre meghatározott, hanem azt az elkövető saját maga alakította ki. A mérsékelt indeterministák elfogadják ugyan, hogy léteznek bizonyos külső, illetve belső befolyásoló tényezők (pl. környezeti hatások, személyben rejlő körülmények), de ezek nem meghatározzák, hanem - elnevezésükkel egyezően - csak befolyásolják az akarat kialakulását. Ez a befolyásolás azonban soha nem olyan mértékű, ami kizárná az egyén választási szabadságát. A létező alternatívák közül a végső döntés meghozatalában az egyén szabadon dönt, mivel választási lehetősége még az utolsó pillanatban is fennáll. A büntetőjogi felelősségre vonás a választás helytelenítésére szolgál; az elkövető dönthetett volna úgy is, hogy tartózkodik a bűncselekmény elkövetésétől, de mivel nem ezt tette, felelősséggel tartozik. Mindezek alapján maga a büntetés

¹² Nincs bűncselekmény törvény nélkül - csak az a cselekmény minősülhet bűncselekménynek, amit törvény (már az elkövetést megelőzően) annak nyilvánít.

¹³ Nincs büntetés törvény nélkül - csak olyan büntetés (büntetőjogi szankció) alkalmazható, amit törvény előír, és amely már az elkövetés idején is ismert volt.

¹⁴ Az objektív felelősség azonban nem tűnt el nyomtalanul. Más jogágakban (ld. polgári jog) ugyanis mind a mai napig létezik, de a büntetőjogban is tovább él(t): Magyarországon egészen a vegyes bűnösségű bűncselekményekért való felelősség 1961-es szabályozásáig, angolszász jogterületeken pedig még ma is megtalálható.

¹⁵ Irk Albert: *A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája*, Pécs, 1926. 115. o.

egy múltban elkövetett, rossz döntés megtorlásaként értelmezhető.¹⁶

A bűnfelelősség elve tehát már a felvilágosodást követően megjelent, ám meghatározó jelentőségűvé csak a XX. századra vált. Ma már általánosan elfogadott büntetőjogi alapelv, amely hazai jogunkban - kifejezett alaptörvényi rendelkezés hiányában¹⁷ - a Btk. bűncselekmény-fogalmat meghatározó 4. § (1) bekezdésében jelenik meg. A bűncselekmény definíciójában a szándékosságnak és a gondatlanságnak - mint a bűnösség két megnyilvánulási formájának - a rögzítése fejezi ki azt, hogy csak a bűnösen tanúsított magatartás, csak a bűnösen előidézett eredmény miatt vonható valaki felelősségre. Ha bűnösség nem terheli az elkövetőt, akkor nem beszélhetünk bűncselekményről; ha nincs bűncselekmény, akkor büntetőjogi felelősséget sem lehet megállapítani; ha nem állapítható meg büntetőjogi felelősség, akkor büntetést sem lehet kiszabni. A bűnösség tehát - amellett, hogy a bűncselekmény egyik nélkülözhetetlen fogalmi eleme - a büntetés előfeltétele is: *nulla poena sine culpa*.

Mindezek alapján nem vitás, hogy a bűnösség az anyagi büntetőjog egyik lényeges kérdése. Magával a bűnösség fogalmával azonban nem csak az anyagi büntetőjogban találkozhatunk, hanem a büntetőeljárás során is. A perjogi értelemben vett bűnösséget ellenben meg kell különböztetni az anyagi jogi értelemben vett bűnösségtől.

Az **anyagi jogi** értelemben vett bűnösség a felelősség szubjektív alapját jelenti. A bűnösség, mint a szándékosságot és a gondatlanságot magában foglaló kategória a bűncselekmény - közelebbről az általános törvényi tényállás - szubjektív oldalának olyan szükségszerű eleme, melynek hiányában az elkövető büntetőjogi felelőssége nem állapítható meg. A büntetőjogi felelősség meghatározásának folyamatában a bűnösség vizsgálatára csak az objektív tényállási

¹⁶ Ezzel szemben a determinizmus azt vallja, hogy az egyénnek nincs választási lehetősége, adott személyiségű egyén adott szituációban csak egyfajta elhatározásra juthat. A determinizmus szerint az okozatosság törvényszerűségeinek elismerése kizárja a választási szabadságot. Az, hogy az egyén a bűncselekmény elkövetését határozta el, nem csupán a külső körülményeknek tudható be, hanem személyiségének is, mivel a külvilági körülmények nem önmagukban hatnak, hanem az egyén személyiségén átszűrődve - ezen keresztül azonban átértékelődnek (az, hogy az egyén miként értékeli valamely tényezőt, tulajdonképpen személyiségének függvénye). A külső körülmények és az egyén személyisége együttesen kizárja a választási szabadságot, az utolsó pillanatban csak egyféle - tulajdonképpen előre meghatározott - döntés hozható. A determinizmus szerint ez a büntetőjogi felelősségre vonás alapja is: az elkövetőt azért vonjuk felelősségre, hogy a büntetéshez fűződő hátrányos emlék beépüljön személyiségébe, ami legközelebb már a bűncselekmény elkövetése ellen fog hatni. A büntetés értelmét a determinista koncepció a jövőben látja.

¹⁷ A bűnfelelősség elvének alkotmányosságára vonatkozóan az Alkotmánybíróság gyakorlatában található utalás. A 11/1992. (III. 5.) AB határozat szerint: „az objektív büntetőjogi felelősségre nincs külön tiltó szabály az Alkotmányban, az emberi méltósághoz való jogból mégis az következik, hogy alkotmányosan csak a bűnös elkövetőt lehet megbüntetni.”

elemek megállapítását követően kerülhet sor.¹⁸ Bűnösség az elkövetőt csak akkor terheli, ha tudata az objektív tényállási elemekre szándékosság vagy gondatlanság formájában kiterjedt.¹⁹ A bűnösség tehát a törvényi tényállás tárgyi oldalához fűződő aktuális pszichikus viszony (aktuális, mivel nem egy állandósult lelki beállítottságot jelent). A szubjektív oldal feltárásának döntő jelentősége van a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából, mivel ez az oldal adja meg az objektív körülmények értékelését, illetve befolyásolja a cselekmény minősítését.²⁰

Eljárásjogi értelemben akkor beszélünk bűnösségről, amikor a bíróság - miután megállapította, hogy a vád tárgyává tett cselekmény bűncselekmény, azt a vádlott követte el, akinek anyagi jogi értelemben vett bűnössége fennáll (tehát az elkövetés szándékos vagy gondatlan volt), továbbá cselekményéért felelősségre vonható (vagyis nincsenek büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okok) - **bűnösnek mondja ki** a vádlottat.²¹ Látható, hogy ez a processzuális értelemben vett jelentés magában foglalja az anyagi jogi értelemben vett bűnösséget is, de annál tágabb, hiszen megkívánja, hogy a vádlott tekintetében a büntetőjogi felelősségre vonás valamennyi objektív és szubjektív feltétele fennálljon.

Miután a bűnösség és a bűncselekmény elválaszthatatlan fogalmak, a bűnösséggel kapcsolatos tudományos nézetek, törvényi fogalmak és a bűnösségi alakzatok részletezése előtt a bűncselekmény tudományos és törvényi meghatározásai is áttekintést igényelnek.

1. Irányzatok a bűncselekmény és a bűnösség fogalmának meghatározásában a német büntetőjog-tudományban

A *nullum crimen sine lege*-elv felbukkanását követően a bűncselekmény fogalmának meghatározása a XIX. század során a büntetőjog-tudomány művelőinek központi kérdésévé vált. A büntetőjogi

¹⁸ Nem ezt „sugallja” ellenben a Btk. bűncselekmény-fogalma, hiszen a szubjektív elemet (a szándékosságot, illetve a gondatlanságot) első helyen rögzíti. A helyes sorrend azonban az objektívtól a szubjektív felé haladás.

¹⁹ A bűnösségnek az elkövetéskor, az elkövetési magatartás kifejtésekor kell fennforognia. Kivételt képez az ún. *actio libera in causa* esete, amikor az elkövető az objektív tényállási elemek megvalósulásakor már - neki felróható módon - beszámíthatatlan állapotban van, és bűnösségét arra a korábbi időpontra visszamenőlegesen kell vizsgálni, amikor még beszámítható volt. Ennek sajátos megnyilvánulási formája az ittas vagy bódult állapotban történő bűnelkövetés, amelyről a törvényhozó a Btk. 18. §-ban külön rendelkezik.

²⁰ A bűnfelelősség elvének tág értelmezése szerint a bűnösség nem csupán a cselekmény minősítését, hanem a büntetés mértékét is meghatározza, azaz a büntetés mértéke nem haladhatja meg a bűnösség mértékét. A bűnösség foka „*a büntetés legmagasabb tartama vonatkozásában átléphetetlen határ.*” E nézet képviselői nem fogadják el azt, hogy a büntetésre adott esetben olyan körülmények is súlyosító hatással legyenek, melyeket az elkövető tudata nem fogott át. *Földvári 2006. 284. oldal*

²¹ A bűnösség első megnyilvánulási formája történetileg a perjogi bűnösség („bűnösnek nyilvánítás”) volt.

dogmatika rendszerében centrális szerepet betöltő bűncselekmény-fogalom tudományos kidolgozása a század végén alapvetően a német büntetőjog-tudomány művelőinek köszönhető. A német jogtudomány hatása a magyar jogfejlődésre egyértelműen kimutatható, és nem csupán a büntetőjog területén.

A bűncselekmény és az egyes fogalmi elemek meghatározásához a klasszikus iskola képviselői fogtak hozzá, mely munka részeként sor került a bűnösség fogalmának és tartalmának meghatározására is. Albert Friedrich Berner (1818-1907) foglalkozott a bűncselekmény *genus proximum*-át jelentő cselekmény meghatározásával, Rudolf von Jhering (1818-1892) az objektív jogellenességgel, Karl Binding (1841-1920) kidolgozta a normaelméletet, Ernst von Beling (1866-1932) a tényállásszerűséget vizsgálta, míg Adolf Merkel (1836-1896) „kötelességellenes elhatározás” (bűnösség) főfogalom alatt egyesítette a szándékosságot és a gondatlanságot.

A Beling-Liszt-féle klasszikus bűncselekmény-fogalom²² szerint a bűncselekmény egy *tényállásszerű, jogellenes és bűnös cselekmény*. A büntetőjogi felelősség megállapítása a következő lépcsőfokokon keresztül történt: a káros következményeket előidéző magatartás vizsgálata volt az objektív kiindulópont. Amennyiben a magatartás jogi értelemben „cselekmény”-nek minősült, elsőként e cselekmény tényállásszerűségét vizsgálták. Ez a vizsgálódás ekkor még pusztán a tények megállapításában merült ki, vagyis mentes volt mindenféle értékeléstől. Az értékelő elem a jogellenesség vizsgálatakor került elő, amikor is abban kellett állást foglalni, hogy a tényállásszerű cselekmény beleütközött-e valamely jogi normába, vagy sem. Ha igen, a bűnösség kérdésére kellett választ adni - azt kellett eldönteni, hogy az elkövető cselekménye elkövetésében szándékosság, illetve gondatlanság terhelte-e. Ha erre az utolsó kérdésre is igenlő válasz született, az elkövető a bűncselekmény elkövetéséért büntetőjogi felelősséggel tartozott.

A bűnösséget ekkor már nem a természetjogi alapokon nyugvó akarati bűnösség alapján vizsgálták, hanem a bűnösség **pszichológiai** (pszichikai) fogalma alapján, miszerint: „a bűnösség az elkövető szubjektív, azaz pszichikai kapcsolata tetteivel, illetve annak következményeivel szándékosság vagy

²² Beling szerint „Bűncselekmény a tényállásszerű, jogellenes, bűnös, a hozzáillő büntetéssel fenyegetésnek alávetett és a büntetéssel fenyegetési feltételeknek elégséges cselekmény.” Franz von Liszt (1851-1919) fogalma: „Bűncselekmény a büntetéssel fenyegetett bűnös, jogellenes cselekmény.” Idézi Nagy Ferenc: A bűncselekmény-fogalmi változások és irányzatok a német büntetőjog fejlődésében. *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, (6) 2. pp. 139-153. (2016) 141. o.

gondatlanság formájában".²³ A bűnösséget szintelen fogalomnak, pusztán a szándékosság és a gondatlanság gyűjtőfogalmának tekintették. A törvényi tényállás tárgyi ismérvei és az elkövető tudata közötti *pszichikai kapcsolat* megléte már önmagában elegendő volt a bűnösséghez. Arra a kérdésre azonban, hogy melyek a büntetőjogilag releváns pszichikai viszonyok, és hogy ezek miért alapozzák meg a bűnösséget, nem adott választ ez a felfogás. A bűnösség mentes volt minden értékelő elemtől, és független volt a beszámítási képességtől is.

A klasszikus bűncselekmény-fogalomnak idővel kiütköztek a hiányosságai. A tényállás csupán a jogellenesség indíciuma volt (a tényállásszerű cselekmény rendszerint jogellenes, de hogy adott esetben is az volt-e, az csak a jogellenesség vizsgálatakor dőlt el); a jogellenesség nem tartalmazott szubjektív elemeket, illetve nem ismerték a bűnösséget befolyásoló objektív körülmények sem.²⁴ A formális jogellenesség - amely a jogszabály-ellenességet, a tételes jognak meg nem felelést ölelte fel - a bűncselekménnyé nyilvánítás okát, célját nem magyarázta. A bűnösség pszichológiai fogalma pedig nem adott magyarázatot a gondatlan bűncselekmények egyik formájára, a hanyag gondatlanságra - a bűnösség ezen alakzatánál ugyanis hiányzik a pszichikai kapcsolat az elkövető és cselekménye között.

A hiányosságok kiküszöbölésére az egyes fogalmi elemeket egyre mélyrehatóbban kezdték kimunkálni, aminek következtében a klasszikus bűncselekmény-fogalom idővel tarthatatlanná vált. Ennek orvoslására - a klasszikus bűncselekmény-fogalom alkotóelemeit névleg megtartva - a XX. század elején a **neoklasszikus** bűncselekmény-fogalom megteremtésére került sor [Edmund Mezger (1883-1962)]. A neoklasszikus fogalom széles körben - így a hazai jogtudományban is - elterjedt, és ma is általánosan elfogadott.

A bűncselekmény e fogalom alapján is *tényállásszerű, jogellenes és bűnös cselekmény*, az egyes fogalmi elemek azonban új tartalmat kaptak. A tényállásszerűség - szemben a klasszikus iskola ténymegállapító megközelítésével - már nem egy külső cselekmény értékmentes leírása, hanem egy bűncselekmény-típus jellemző jegyeinek összefoglalása. A tényállásszerűség a jogellenesség

²³ Görgényi - Gula - Horváth - Jacsó - Lévy - Sántha - Váradi: *Magyar büntetőjog általános rész* (Szerkesztette: Horváth Tibor), Complex Kiadó, 2007. 134. o.

²⁴ Szubjektív jogellenességi elemek azok az alanyi tényállási elemek, amelyek nem a cselekmény bűnösségét, hanem jogellenességét jellemzik (pl. célzat), míg objektív bűnösségi elemek azok az objektív körülmények (pl. gondossági kötelesség), amelyek a bűnösséggel kapcsolatosak, nem a cselekmény jogellenességével.

indíciumából a jogellenesség hordozójává vált. A formális jogellenességet felváltotta a jogellenesség materiális értelmezése, amely már valamely jog által védett érdek sérelmének, illetve veszélyeztetésének vizsgálatát jelenti. A materiális jogellenesség megjelenésével a klasszikus bűncselekmény-fogalom belső dogmatikai egyensúlya - amely a jogellenesség-bűnösség viszonyán nyugodott - immár felbomlott. Ennek az egyensúlyi helyzetnek a helyrebillentése a bűnösség fogalmának a módosulását igényelte. Így a neoklasszikus bűncselekmény-fogalom már nem a bűnösség pszichológiai felfogásán alapul, hanem az újonnan felfedezett normatív bűnösség-fogalommal dolgozik (ld. következő bekezdés). A neoklasszikus bűncselekmény-fogalomban felbomlott az objektív és szubjektív oldal következetes szétválasztása is: az objektív oldalon megjelentek szubjektív jogellenességi elemek is, illetve a bűnösségbe is bekerült objektív mozzanat.

A pszichológiai bűnösséget felváltó **normatív**²⁵ bűnösség Reinhard Frank (1860-1934) munkásságában jelent meg 1907-ben. A bűnösség eme felfogásának kiindulópontja az a feltevés, hogy a bűnösségben a lélektani viszony mellett normatív mozzanat is rejlik, hiszen maga a bűnös cselekmény mindig ellentétben áll valamilyen normával. A bűnösség nem objektíve létezik, hanem egy megállapítást (ítéletet) jelent. A normatív értelmezéssel tehát a lélektani mozzanaton felül egy normatív mozzanat is bekerült a bűnösség fogalmába. Ez a normatív mozzanat (az értékítélet) már a hanyag gondatlanság miatti bűnösség mibenlétének kérdésére is választ tud adni.

Frank bűnösség felfogása szerint a bűnösség lényege a *felróhatóságban*, a *szemrehányhatóságban* van. Az elkövetőben lejátszódó pszichikai folyamat helytelenítése büntetőjogi értékelést kap, a bűnösség pszichés viszony helyett értékítéletté válik. Akkor tekinthető bűnösnek az elkövető, ha szándékossága vagy gondatlansága neki felróható, vagyis szemrehányást lehet tenni neki azért, amiért a cselekvésre elhatározta magát. Az elkövetőnek a társadalmilag elvárható motiváció alapján ugyanis mellőznie kellett volna cselekményét, de hibás akaratképződése folytán mégiscsak véghez vitt egy el nem várt cselekményt. Kelsen írja: *„Módszertanilag a legnagyobb jelentőségű azzal tisztába jönni, hogy valaki valamiben nem azért bűnös, mivel ezt a valamit akarta, vagy tudta (előrelátta), hanem azért és csakis azért, minthogy ezt a valamit nem kellett volna megtennie,*

²⁵ Az irányzat megjelölésére a magyar jogtudományban más elnevezésekkel is találkozhatunk (míg Békés Imre axiológiai (értéktani) értelemben vett bűnösségnek nevezi, addig Nagy Ferencnél *komplex* bűnösség fogalomként szerepel). Viski Szándékosság és társadalomra veszélyesség című munkájában részletesen is felvázolja a „normatív” bűnösségnek az irodalomban használt többféle jelentését. (ld. Dr. Viski László: *Szándékosság és társadalomra veszélyesség*, KJK, Bp., 1959. 184. oldaltól)

vagy megakadályoznia.²⁶ A bűnösség normatív értelmezése tehát a konkrét helyzetben elvárható helyes motiváció hiányára épít. Ezzel az *elvárhatóság* (a jogellenes magatartástól való tartózkodás elvárhatósága) is a bűnösség részévé vált. Így a bűnösség Franknál már egy három elemből álló jogi kategória: egyrészt a beszámítási képesség, másrészt a szándékosság, illetve a gondatlanság, harmadrészt a bűnösséget kizáró okok hiánya tartozik bele.²⁷ Mindezeket összefoglalóan a felróhatóság fogalma fejezi ki, tehát Frank szerint a bűnösség: **felróhatóság**.

A normatív bűnösség-fogalomban problémát jelenthet a túl sok értékelő körülmény, mivel az irányzat a felróhatóság, szemrehányhatóság mint értékítélet folytán túlhangsúlyozza a jogalkalmazó utólagos értékelő tevékenységét. Az értékítélet a felelősség körét szűkítő jelenséggé vált, ugyanis ha a beszámítási képességgel rendelkező elkövető cselekménye miatt a szándékosság, illetve a gondatlanság megléte ellenére a negatív értékítélet elmarad, a bűnösséget nem lehet megállapítani.

A bűnösség pszichológiai és normatív fogalma mellett a tettes-büntetőjogi irányzat is megalkotta a maga bűnösség-fogalmát. Liszt szerint a bűnösség **materiális** fogalom: „*az elkövetőnek az elkövetett cselekményből (az antiszociális magatartásból) felismerhető antiszociális érzülete.*”²⁸ Míg a bűnösség egyéb meghatározásai a magyar büntetőjog-tudományban is visszaköszönnek, addig e materiális felfogás hazánkban nem igazán talált követőre.

A bűncselekmény-fogalom fejlődésében a Hans Welzel (1904-1977) nevével fémjelzett **finális** irányzat jelentett újabb fordulatot a század közepén. A bűncselekmény a finalizmus szerint is *tényállásszerű, jogellenes* (jogtalan) és *bűnös cselekmény*, ám e fogalmi összetevők sajátos tartalmat kaptak. Welzel ugyanis a szándékosságot - és ennek mintájára a gondatlanságot is - mint a bűnösség tisztán pszichés mozzanatait kizárta a bűnösség köréből, és a tényállásszerűségbe helyezte át. A tényállás a jogellenességgel együtt az ún. *jogtalanság* kategóriáját alkotja. Ezzel Welzel a jogtalanságot szubjektivizálta, a bűnösség pedig - pszichés viszony hiányában - **tisztán normatív** kategóriává (értékítéletté) változott. A jogtalanság a cselekvési akarat tulajdonságainak összessége

²⁶ Irk 1926. 110. oldal

²⁷ Nagy Ferenc: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről, In: Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára, Szeged, 1996. (183-195. oldal) 187. o.

²⁸ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban, KJK, Bp., 1984. 58. o.

lett, a bűnösség pedig az elkövetővel szembeni felróhatóság alá vonható tulajdonságok összessége. A bűnösség elemei Welzel szerint: 1) a (legalább korlátozott) beszámítási képesség, 2) a jogellenesség tudata vagy e tudat lehetősége, valamint 3) a normának megfelelő magatartás elvárhatósága. Az elkövetőben lejátszódó motivációs folyamatot e három elem alapján lehet megítélni.²⁹

2. Bűncselekmény és bűnösség a magyar jogfejlődésben

A bűncselekmény fogalmának törvényi meghatározására két módon kerülhet sor: a formális, illetve a materiális bűncselekmény-fogalom rögzítésével. A **formális** bűncselekmény-fogalom szerint *„bűncselekmény az a cselekmény, amit a törvény büntetni rendel”*.³⁰ A büntetni rendeltség minden bűncselekmény-fogalom szükségszerű eleme, és ez megfelel a *nullum crimen sine lege*-elvnek, de ennél többet a formális meghatározás nem mond. Voltaképpen csak egy átfogó, általános meghatározást ad, amely nem tartalmaz lényegi információt arról, hogy miért is rendel büntetni a törvény egy cselekményt. A formális bűncselekmény-fogalom tehát értelmezést igényel, tartalmának kibontásában a büntetőjog-tudományi álláspontok jutnak jelentős szerephez. A büntetőjog-tudomány uralkodó felfogása szerint büntetni rendeltnek az a cselekmény tekinthető, amely tényállásszerű, jogellenes és bűnös.

A formális bűncselekmény-fogalommal a korai kodifikációk során, illetve mind a mai napig Európa nyugati államainak büntető törvényeiben találkozhatunk, míg a volt szocialista országok kodifikátorai a XX. század közepétől kezdve a bűncselekmény **materiális** fogalmával dolgoztak. Ez utóbbi szerint *„a bűncselekmény olyan társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli.”*³¹ A materiális bűncselekmény-fogalomban a *nullum crimen sine lege*-elv kifejezése mellett egy bizonyos társadalmi-erkölcsi tartalom is megjelent, amely már arra is választ ad, hogy *miért* rendel a törvényhozó egyes cselekményeket bűncselekménynek. A materiális töltetet a szovjet jogból átvett társadalomra veszélyesség, mint új fogalmi elem jelenti.

²⁹ A finalizmus hatására került napvilágra az ún. *szándékosság kettős helyéről szóló tan* (Gallas), amely szerint a szándékosság a tényálláshoz és a bűnösséghez is hozzátartozik: mint a cselekmény irányának a meghatározója a jogellenességhez kapcsolható, mint motivációs folyamat eredménye pedig a bűnösséghez.

³⁰ Földvári 1999. 2. oldal

³¹ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része, HVG-ORAC, Bp., 2008. 40. o.*

Hazánkban az **1843. évi büntetőtörvény-javaslat** volt az első olyan törvénytervezet, amely már kivívta korának elismerését.³² A bűncselekményt a *nullum crimen sine lege*, valamint a *nulla poena sine lege*-elvek lefektetésén keresztül a következőképp határozta meg: *„Bármely cselekvés vagy mulasztás csak annyiban tekintetik büntettnak és vonhatik büntetés alá, amennyiben az ellen büntetést rendel jelen törvény.”*³³ A Javaslat eszerint a formális meghatározást kívánta (volna) törvényerőre emelni.

Az első sikeres büntetőjogi kodifikációra végül csak több mint negyven évvel később, 1878-ban került sor. Csemegi Károly munkája alapján 1880. szeptember 1-jén lépett hatályba az **1878. évi V. törvénycikk** a magyar büntető törvénykönyv a büntettekől és vétségekről (a továbbiakban: Csemegi-kódex),³⁴ és a hozzá kapcsolódó **1879. évi XL. törvénycikk** a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról (a továbbiakban: Kbt.). A **Csemegi-kódex** 1. §-a a bűncselekmény formális meghatározását rögzítette: *„Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, amelyet a törvény annak nyilvánít. (...)”*

A bűnösség alakzatainak (szándékosság, gondatlanság) törvényi kimunkálása ekkoriban még kezdetleges volt. Az 1843-as Javaslat csak a gondatlanság fogalmát határozta meg, a szándékosságét nem, a Csemegi-kódexből pedig mindkét fogalom definíciója hiányzott (a különös részi tényállásokban minden esetben szerepelt a bűnösségi alakzat). A Csemegi-kódex indokolása szerint: *„A legújabb törvénykönyvek kivétel nélkül mellőzik a dolus és culpa, valamint ezek fajainak felemlítését és meghatározását, minthogy ez nem a törvény, hanem a tudomány feladata.”*

A bűncselekmény fogalmának tudományos meghatározásával itthon - a *nullum crimen sine lege*-elv térhódítása ellenére - egészen a XX. század elejéig nem találkozunk; részletesen csak a tényállásnak - vagy ahogy akkoriban hívták, a „tényálladék”-nak - a kidolgozásával foglalkoztak. A korszak kiemelkedő jogtudósa, Edvi Illés Károly (1842-1919) a tényállást magával a büntetendő cselekménnyel azonosította, amely a büntethetőséghez szükséges összes kritériumot - így magát a

³² A Deák Ferenc elnöklete alatt működő kodifikációs bizottságnak olyan javaslatot sikerült kidolgoznia, amely már nemzetközi viszonylatban is haladó szellemiségű megoldásokat tartalmazott (pl. halálbüntetés, testi büntetések eltörlése).

³³ Görgényi [et al.] 2007. 47. o.

³⁴ Ezzel a jogirodalom által Csemegi-kódexként emlegetett munka hazánk legidőtállóbb büntető-törvénykönyvévé vált: általános részét az 1950-es, különös részét pedig az 1961-es Btk. hatálybalépéséig alkalmazták. A kidolgozott jogi fogalmak és egyes különös részi tényállások pedig még ezt követően is visszaköszöntek - és visszaköszönnek - a büntetőtörvénykönyvekben.

bűnösséget is - magában foglalta.

A bűncselekmény fogalmának első tudományos definíciói a XX. század fordulójától kezdve jelentek meg. Az 1930-as évekig a bűncselekmény fogalmát kétféleképpen határozták meg:

1.) Angyal Pál (1873-1949), valamint Finkey Ferenc (1870-1949) szerint a bűncselekmény *jogellenes és büntetendő* cselekmény. Meghatározásukban tehát a bűnösség még *nem* külön fogalmi elem, a szándékosság és a gondatlanság náluk a - még mindig viszonylagos önállósággal rendelkező - törvényi tényállásba tartozott. Finkey és Angyal, mint a **pszichológiai** bűnösség-fogalom hazai képviselői bűnösségen a cselekmény és az elkövető közötti *etikailag szintelen pszichikai kapcsolatot* értette. Ez a lélektani kapcsolat csak a tényállási elemekre terjedt ki, de a jogellenességet már nem fogta át. „Az *alanyi okozatosság*³⁵ *büntetőjogilag szintelen fogalom. Az alanyi okozatosság egyik elemére: a szándékosságra nézve ez már eleve kétségtelen, hiszen szándékosan éppen úgy cselekedhetünk jót, mint rosszat.*”³⁶ Finkeynél a beszámítás (beszámítási képesség) nem a bűncselekmény létrejöttének, hanem a létrejött bűncselekmény miatti felelősségnek a feltétele volt.

2.) A bűncselekmény fogalmának másik meghatározásában már a bűnösség is helyet kapott, bűncselekménynek a *jogellenes, bűnös és büntetendő* cselekmény minősült. E felfogás képviselői Vámbéry Rusztem (1872-1948), valamint Irk Albert (1884-1952) voltak. A bűnösség dogmatikai elhelyezésének újszerűségén túl maga a bűnösség fogalma is más megvilágításba került. Vámbéry ugyanis már az ún. **szélesebb értelemben vett pszichikai** bűnösség-fogalmat képviselte. Eszerint a bűnösség a *kötelességellenesség vagy a rosszallást érdemlőség tényleges vagy lehetséges tudatát* is magában foglalta. Ehhez a nézőponthoz - felhagyván a bűnösség pusztán pszichikai értelemben vett fogalmával - később Angyal is csatlakozott.

A kötelességellenesség egy tágabb értelemben vett jogellenességi tudatot jelent: azt, hogy az *elkövető* felismerte magatartásának jellegét, tiltott, helytelen voltát.³⁷ A kötelességellenesség,

³⁵ Finkey „alanyi okozatosság” gyűjtőnév alatt az etikailag és jogilag szintelen szándékosságot és gondatlanságot értette.

³⁶ Viski 1959. 49-50. o.

³⁷ Ez ellentétben áll a normatív bűnösségi tan felfogásától, miszerint a kötelességellenesség olyan értékelő elem, amely a cselekvést értékelő (bíró) tudatában - és nem az elkövető tudatában - jelentkezik.

rosszallást érdemlőség tényleges vagy potenciális tudata is pszichés viszony, ezért itt még nem beszélhetünk bűnösségről a Frank-féle normatív értelemben.

Vámbéry szerint „*a bűnösség lelki kapcsolat, s mint ilyen, a szemrehányás alapja, de a szemrehányáshoz a kötelességellenesség tudatának a lehetősége is szükséges.*”³⁸ Irk meghatározásában „*a bűnösség normatív és explikatív elemekből létesülő szintetikus fogalom. A cselekvő alany jelleme és cselekménye között létesülő ama pszichikai és etikai kapcsolat, mely szociáletikai rosszaló értékítéletben nyer kifejezést.*”³⁸ Angyal értelmezésében „*a bűnösség szociáletikai rosszallást eredményező, e rosszallást érdemlőség reális vagy potenciális tudatával átszövött pszichikai és etikai kapcsolat a cselekmény és a cselekvő lelki világa között.*”³⁹

A bűncselekmény-fogalom fejlődésében az 1930-as éveket követően történt újabb változás. A törvényi tényállás - szakítva eddigi önállóságával - bekerült a bűncselekmény többi fogalmi eleme közé, vagyis bűncselekménynek a *tényállásszerű, jogellenes és bűnös* cselekmény minősült. Heller Erik (1880-1958) mellett Schultheisz Emil (1899-1983) vallotta ezt a nézetet,⁴⁰ és ők a bűnösség tekintetében már a Frank nyomán elterjedt normatív bűnösség-fogalmat képviselték.

A bűnösség Heller szerint „*valamely motivációs hibából származó szemrehányhatóság*”, Schultheisz meghatározásában pedig „*az elkövető feletti rosszalló értékítélet azért, mert bár jogszerűen viselkedhetett volna, mégis véghezvitte a tényálladásszerű és jogellenes cselekményt.*”⁴¹

Ebben az időszakban jelentek meg a bűnösség további összetevői is: Schultheisz bűnösségi elemmé emelte a beszámítási képességet - ez Heller-nél csupán bűnösségi előfeltétel volt - , valamint az elvárhatóságot és a jogellenesség tudatának a lehetőségét, továbbá a szándék és gondatlanság viszonylatában az előreláthatóságot. Schultheisz és Heller véleménye az elvárhatóság tekintetében eltért; míg az előbbi szerint az elvárhatóságot kizáró okok megállapítása gondatlan elkövetés esetén akár bírói mérlegelés körébe is tartozhat⁴², addig Heller mindkét esetben csak a törvény által

³⁸ Irk 1926. 149. o.

³⁹ Tokaji 1984. 54. o.

⁴⁰ Schultheisz további elemmel gazdagította a bűncselekmény fogalmát: külön feltételként rögzítette azt a kívánalmat, hogy az elkövető „*megbüntetése esetén a büntetés céljai megvalósulnak*”.

⁴¹ Tokaji 1984. 56. oldal

⁴² Szándékos bűncselekmény vonatkozásában ezeknek az okoknak a meghatározására kizárólag a törvény jogosult.

szabályozott elvárhatóságot kizáró okokat fogadta el.⁴³

Az említett időszak alatt mindvégig a Csemegi-kódex volt hatályban. A II. világháborút követően megváltozott társadalmi, politikai-ideológiai helyzet folytán azonban már egy új Btk. megalkotásának igénye lépett előtérbe. E probléma részleges megoldásaként került elfogadásra az **1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről** (a továbbiakban: **Btá.**), amely a Csemegi-kódex általános részét váltotta fel. Újítást tartalmazott a törvény a bűncselekmény meghatározásában, a szovjet büntetőjog által használt *társadalomra veszélyesség* kategóriáját ugyanis a hazai büntetőjog is átvette, így az a bűncselekmény-fogalom meglévő elemeihez társult mint a jogellenességet felváltó, azt helyettesítő kategória. Ekként a Btá. az 1. § (3) bekezdésében a bűncselekmény **materiális** fogalmát rögzítette: *„Büntett az a társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli.”* A Btá. a bűncselekmény fogalmába a bűnösséget nem vette fel, de a szándékosság és gondatlanság fogalmát egy külön szakaszban (12. §) meghatározta (ld. később).

Néhány évvel a Btá. elfogadása után újabb kodifikációs munkálatok kezdődtek el, melynek eredményeképpen megszületett a *Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény*, amely - immáron a Csemegi-kódexet teljes egészében leváltva - 1962. július 1-jén lépett hatályba. A 2. § (1) bekezdése szerint *„Büntett az a társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli, és amelyet szándékosan vagy - ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti - gondatlanul követnek el.”* A **bűnösség** - a szándékosság, illetve a gondatlanság követelményének kifejezésével - immár a **bűncselekmény törvényi definíciójában is megjelent.**

A megváltozott büntetőjogi szemlélet és a jogalkalmazási tapasztalatok hatására 1974-ben újabb törvénytervezet kidolgozásához láttak. A Csemegi-kódex centenáriuma megalkotott a *Büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény* (a továbbiakban: **1978-as Btk.**) 1979. július 1-jén lépett hatályba. Bűncselekmény-fogalma [10. § (1) bekezdés] voltaképpen megegyezett az 1961-es Btk. bűncselekmény-fogalmával: *„Bűncselekmény az a szándékosan - vagy ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti - gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és*

⁴³ A német jogtudományban ellenben kialakult a *törvény feletti elvárhatóságot kizáró okok* kategóriája, azaz az elvárhatóság olyan bűnösségi elemmé vált, melynek vizsgálata a törvény rendelkezésein túl is szükséges.

amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli.” Lényegében ugyanezt a definíciót tartalmazza a hatályos Btk. korábban már említett 4. § (1) bekezdése is.⁴⁴

Az egyre gyakoribbá vált kodifikációk mellett a büntetőjog-tudományban is felélénkült a büntetőjogi fogalmak meghatározására irányuló munka. A II. világháborút követő magyar büntetőjog-tudomány művelőinek munkásságában - a teljesség igénye nélkül - a következő bűncselekmény- és bűnösség-fogalmakkal találkozhatunk:⁴⁵

Viski László (1929-1977) meghatározása szerint a bűncselekmény *felróható büntetőjog-ellenes cselekmény*. Ebben a fogalomban a büntetőjog-ellenesség mint gyűjtőfogalom tartalmazza a társadalomra veszélyességet és a tényállásszerűséget. A felróhatóság előfeltételének Viski a törvény által meghatározott életkor betöltését tekintette, míg elemei közé a beszámítási képességet, a szándékosságot/gondatlanságot, valamint az elvárhatóságot sorolta. A bűnösség fogalmát így határozta meg: *„A bűnösség (...) az elkövetőt az általa véghezvitt társadalomra veszélyes cselekményhez fűző - szándékosság vagy gondatlanság formájában kifejezésre jutó - pszichikus viszony, amely miatt neki cselekménye felróható.”*⁴⁶ Viski szerint a bűnösség szubjektív és jogi kategória is egyben: olyan szubjektív fogalom, melynek alapja az elkövető pszichikumában, lelkivilágában van, de - mivel e fogalomban a felróhatóság alapjául szolgáló feltételek jutnak kifejezésre - elsősorban jogi kategória. A beszámítási képességet - mint a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerésére való képességet - a bűnösség előfeltételének tekintette, tehát nem értett egyet azokkal a szerzőkkel, akik a beszámítási képességet is a bűnösség összetevőjének tekintik.

Földvári József (1926-2009) meghatározásában a bűncselekmény olyan *cselekmény* (magatartás), amely *társadalomra veszélyes*, amelyet *bűnösen* követnek el, és *amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli*. (Ez utóbbi követelményt a tényállásszerűséggel azonosítja.) A bűnösséget a következőképpen határozza meg: a bűnösség *„az elkövető és cselekménye közötti pszichikus viszony*

⁴⁴ A hatályos Btk. kodifikációs munkálatainak kezdeti eredményei alapján úgy tűnt, hogy a törvényhozó a bűncselekmény fogalmából - a bűnösség fogalmának megtartása mellett - számúzi a társadalomra veszélyességet. A Büntetőjogi Kodifikáció 2007. 1. számában megjelent tervezet (a továbbiakban: *Tervezet*) 9. §-a szerint: *„Bűncselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli, és amelyet szándékosan vagy - ha e törvény a gondatlan elkövetést is bünteti - gondatlanságból követnek el.”*

⁴⁵ Az áttekinthetőséget nehezíti, hogy egyrészt egyes szerzők a bűncselekmény fogalmán belül a törvényi tényállást továbbra is némileg külön kezelték, másrészt némelyek álláspontjukat az idő előrehaladtával valamelyest meg is változtatták.

⁴⁶ Viski 1959. 24. o.

(...), amely miatt neki cselekményét felróhatjuk.”⁴⁷ A bűnösség olyan szubjektív kategória, amelynek alapja az elkövető lelkiállapotában, pszichikumában van, de emellett jogi kategória is, mivel a bűnösség egyik feltétele a büntetőjogi értékelés. A beszámítási képesség - mely a megfelelő életkort is felöleli - Földvári szerint a bűnösség előfeltétele.

Békés Imre (1930-2010) meghatározásában a bűncselekmény *társadalomra veszélyes, bűnös és büntetendő cselekmény*. Újabb felfogása szerint a bűnösség nem a szándékosság és gondatlanság gyűjtőfogalma, hanem értékítélet, azaz tisztán normatív kategória (1974-ben publikált monográfiájában még nem ezen a véleményen volt). „Szándékos elkövetés esetén ez az értékítélet azt jelzi, hogy a tettes „rosszul motiválta magát.”⁴⁸ A szándékosságon és a gondatlanságon kívül - mint a bűnösség előfeltétele - rendszerbelileg a megfelelő életkor és a beszámítási képesség is hozzátartozik a bűnösséghez.

Tokaji Géza (1926-1996) felfogásában a bűncselekmény olyan cselekmény, amely *társadalomra veszélyes, bűnös* (felróható), és amelyet a törvény diszpozíciószerűvé nyilvánítva *büntetéssel fenyeget*. A bűnösség szerinte komplex fogalom, melyben a pszichés viszony⁴⁹ az alapvető: „A bűnösség felróható pszichés viszony az elkövető és a társadalomra veszélyes cselekménye között.”⁵⁰ A szándékosság és a gondatlanság megléte Tokaji szerint nem jelent minden esetben bűnösséget: „bár az ontológiailag létrejövő pszichés viszony a bűnösség alapja, ez a pszichés viszony egy rajta kívüli normatív-értékelő mozzanattal kiegészülve válik általános érvénnyel bűnösséggé.”⁵¹ A bűnösség (felróhatóság) elemei nála: megfelelő életkor, beszámítási képesség, szándékosság/gondatlanság, valamint a jogszerű magatartás elvárhatósága.

Az idézett meghatározásokból kitűnik, hogy az uralkodó felfogás szerint a bűnösség *komplex* fogalom, olyan jogi kategória, amely pszichés és normatív elemek egységeként értelmezhető. Törvényi definíciója nincs, sőt tartalmát és meghatározását illetően is különböző jogtudományi álláspontokkal találkozunk. A törvény csak a szándékosságnak és a gondatlanságnak, mint a bűnösség

⁴⁷ Földvári 2006. 83. o.

⁴⁸ Dr. Blaskó Béla: A bűnösség büntetőjogi, büntetőjog-tudományi problémái, Rejtjel Kiadó, Bp., 2004. 32. o.

⁴⁹ Tokaji a hanyag gondatlanság tekintetében sem tagadja a pszichés viszonyt, mivel „a hanyagságot jellemző potenciális pszichés viszony is az emberi psziché viszonya a külvilághoz.” Tokaji 1984. 134. o.

⁵⁰ Tokaji 1984. 134. o.

⁵¹ Tokaji 1984. 133. o.

két formájának a definícióját adja meg.

II. A bűnösség formái: szándékosság és gondatlanság

A bűnösségnek - a finalizmus kivételével - **két** centrális **alakzata** van: a szándékosság és a gondatlanság. A szándékosság a bűnösség súlyosabb formája, míg a gondatlanság az enyhébb alakzat. Ezzel a büntetőjogi felelősség differenciálása a bűnösség körében is kifejezésre jut.

A megkülönböztetés azért is lényeges, mert a gondatlan elkövetést a törvény csak kivételesen rendeli büntetni, míg a szándékos elkövetés mindenkor büntetett. Ez azt jelenti, hogy egy különös részi tényállásba - bár szövegszerűen nincs rögzítve - a szándékosság automatikusan beleértendő, ám ha a jogalkotó egy bűncselekmény gondatlan elkövetését (is) büntetni kívánja, azt külön szerepeltetnie kell adott tényállás szövegében.

A differenciálásnak büntetéskiszabási szempontból is van jelentősége. Egyrészt azért, mert a szándékos, illetve a gondatlan elkövetéshez más-más büntetési tétel kapcsolódik (a gondatlan elkövetést a törvény enyhébben bünteti), másrészt azért, mert a bűnösség foka hatást gyakorol adott ügyben kiszabható büntetés mértékére is. *„A büntetést az e törvényben meghatározott keretek között, céljának szem előtt tartásával úgy kell kiszabni, hogy az igazodjon a bűncselekmény tárgyi súlyához, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez.”* - áll a Btk. 80. § (1) bekezdésében.

A szándékosságnak és a gondatlanságnak is két-két alakzata van: a szándékosság megvalósulhat 1) **egyenes** szándékkal (*dolus directus*) és 2) **eshetőleges** szándékkal (*dolus eventualis*) is, míg a gondatlanság a 1) **tudatos** gondatlanságot (*luxuria*) és a 2) **hanyag** gondatlanságot (*negligentia*) foglalja magában. Hangsúlyozni szükséges azonban, hogy mindezek ellenére mind a szándékosság, mind a gondatlanság egységes bűnösségi forma. Megkülönböztetésüknek azonban gyakorlati jelentősége van a büntetés kiszabása szempontjából, mivel az enyhébb alakzatok (eshetőleges szándék, hanyag gondatlanság) a büntetés kiszabásánál *enyhítő körülményként* értékelhetők.

A bírói gyakorlatból:

A büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről az **56/2007. BK vélemény** (a továbbiakban: **Bkv. 56.**) rendelkezik, ezen belül is a bűnösségi alakzatok értékelése a büntetést befolyásoló alanyi tényezők között, a II/10. pont alatt található. Eszerint **enyhítő** körülmény a *szándék eshetőleges volta*, kivéve azon bűncselekmény megítélésénél, amelyet az eredmény tekintetében gondatlanul is el lehet követni, mivel ez utóbbi bűncselekménynél az tekinthető enyhítő körülménynek, ha az *eredmény tekintetében* csak a *gondatlanság* állapítható meg. A gondatlan bűnösség körében általában a *hanyag* gondatlanság értékelhető enyhítő körülményként. **Súlyosító** körülménynek minősül a cselekmény végrehajtásában megnyilvánuló *kitartó szándék*, illetve az *előre megfontolt szándék*, továbbá gondatlan bűnösség esetén a *gondatlanság súlyos foka*. Ez utóbbi *luxuria* esetén akkor állapítható meg, ha az elkövető könnyelműsége nagymértékű volt, *negligentia* esetén pedig akkor, ha a súlyos következmény lehetősége a feltétlenül elvárható elemi figyelem mellett is észlelhető lett volna.

A bűnösségi alakzatok (szándékosság/gondatlanság) a **bűncselekmények súly szerinti felosztásában** is meghatározó szerepet játszanak, lehetővé téve azt, hogy a büntetőjogi felelősség differenciálása az egyes bűncselekmények tekintetében megvalósulhasson. A bűncselekmények súly szerinti felosztásának szükségességét már a kezdeti kodifikációk során is elismerték, bár volt olyan időszak, amikor a magyar jogalkotás is mellőzte. „*A nép józan érzelmével ellenkezik egy genericus elnevezés alá foglalni az atyagyilkosságot és a becsületsértést*” - áll a Csemegi-kódex indoklásában.

A bűncselekmények súly szerinti felosztásában az **1843-as Javaslat büntett-kihágás** megkülönböztetéssel kettős - bichotom - rendszert kívánt (volna) bevezetni.

A **Csemegi-kódex** már a hármas felosztást (trichotomia) követte, és **büntett-vétség-kihágás**⁵² között különböztetett. Büntett (és főszabályként a vétség is!) csak szándékosan volt elkövethető: „*Büntettet csak szándékosan elkövetett cselekmények képeznek. Ugyanez áll a vétségekre is, kivéven, ha a gondatlanságból (culpa) elkövetett cselekmény a törvény különös részében vétségnek nyilváníttatik*” (Csemegi-kódex 75. §). Tehát a vétség gondatlan elkövetése kivételes volt: csak

⁵² A Csemegi-kódex tartalmazta a büntettekre és vétségekre vonatkozó rendelkezéseket, míg a bűncselekmények legenyhébb változatának minősülő kihágásokkal külön törvény, a Kbt. (1879. évi XL. törvénycikk) foglalkozott.

akkor volt büntethető, ha a törvény a különös részben külön büntetni rendelte.⁵³ A kódex azonban ismerte az ún. korrekcionalizáció intézményét, ami azt jelentette, hogy az enyhítő rendelkezések alkalmazása során a büntett vétségge is átminősülhetett.

A **Btá.** - szakítva a trichotomiával - eleinte a bichotom szabályozást vezette be, és a *büntett* mellett a *kihágás* kategóriáját ismerte. Az **1955. évi 17. törvényerejű rendelet** azonban a kihágásokat felszámolta,⁵⁴ így a magyar jogrendszerben ekkortól időlegesen megszűnt a bűncselekmények súly szerinti differenciálása, a bűncselekmény fogalma eggyé vált a büntett fogalmával (egységes bűncselekmény-fogalom).⁵⁵ A törvény a büntetőjogi felelősség körét kitágította: büntettet szándékosan és gondatlanul is el lehetett követni, kivéve, ha a törvény csak a szándékos elkövetést rendelte büntetni. Tehát a törvény a gondatlan elkövetést is *általában* - főszabályként - rendelte büntetni.⁵⁶ Ez volt az ún. parifikációs (egyenlősítő) megoldás, vagyis a gondatlanságból elkövetett cselekmény társadalomra veszélyessége (káros következményei) általában nem kisebb(ek), mint a szándékos bűncselekményé.⁵⁷

Az **1961-es Btk.** felszámolta a parifikációs elvet, így a gondatlan bűncselekmények büntethetősége ismét kivételessé vált, de a törvénykönyv még mindig csak a büntett kategóriáját ismerte. A bűncselekmények súly szerinti differenciálására az **1971. évi 28. törvényerejű rendelet** elfogadásával került újra sor. Ekkor ismét a bichotom rendszert vezették be, azzal a különbséggel, hogy a *büntett* mellé második kategóriaként már nem a kihágás, hanem a *vétség* került. A gondatlan bűncselekmények - amennyiben szankciójuk a 3 évi szabadságvesztést meghaladta - büntettnek minősültek. A szándékos bűncselekmények akkor minősültek büntettnek, ha 1 évi szabadságvesztésnél súlyosabban voltak büntetendők.

⁵³ Különbséget tett a törvény a kísérlet szempontjából is: a büntett kísérlete mindig büntetendő volt, a vétség kísérlete pedig csak a törvény által meghatározott esetekben.

⁵⁴ A kihágások egy része büntett lett, más része szabálysértéssé vált, amely már az államigazgatási joghoz tartozott.

⁵⁵ A a büntető törvénykönyv általános részének hatálybalépéséről szóló 1950. évi 39. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Btáé.) 39. §-a értelmében büntettet nem csupán törvény, hanem törvényerejű rendelet és minisztertanácsi rendelet is megállapíthatott. Az 1954. évi 26. törvényerejű rendelet 3. § (1) bekezdése értelmében azonban 1954. szeptember 4. napját követően minisztertanácsi rendeletben új büntettet már nem lehetett meghatározni.

⁵⁶ Btá. 11. § „Büntetni kell a gondatlanságból elkövetett büntettet is, kivéve ha a törvény csak a szándékos elkövetés büntetését rendeli.” A Btáé. 4. § (3) bekezdése szerint azonban korlátlanul enyhíteni lehetett annak a gondatlanságból elkövetett büntettnek a büntetését, amely valamely, a Btá.-t megelőző jogszabály szerint csak szándékos elkövetés esetén volt büntetendő.

⁵⁷ A törvény azonban nem volt következetes a parifikációs elv véghezvitelében, ugyanis a gondatlanságból elkövetett bűncselekmények büntetési tételét általában alacsonyabban határozta meg, mint ugyanazon bűncselekmény szándékos alakzatáét.

Az **1978-as Btk.** a *büntett-vétség* felosztást megtartotta, azonban az 1971-es rendelkezésektől eltérő feltételekkel: a Btk. a differenciálás alapjául egyrészt a bűnösség alakzatát, másrészt a büntetési tételt határozta meg. A *bűnösségi alakzat* (szándékosság/gondatlanság) a cselekmény büntetést érdemlősége tekintetében különböztetett, mivel főszabály szerint a szándékosan elkövetett cselekmény volt büntetendő, a gondatlan elkövetés csak kivételesen. A *büntetési tétel* a bűncselekmény tárgyi súlyát - absztrakt társadalomra veszélyességét - jelentette. Az 1978-as Btk. 11. § (2) bekezdése értelmében *büntettnek* minősült minden olyan szándékosan elkövetett bűncselekmény, amelynek a törvényben meghatározott büntetési tételének felső határa - tehát nem a kiszabott büntetés! - a két évet meghaladta. *Vétség* volt minden gondatlanul elkövetett bűncselekmény (függetlenül a törvényben meghatározott büntetési tételtől), illetve azok a szándékosan elkövetett bűncselekmények, amelyeket a törvény kétévi, illetve annál rövidebb ideig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett.

A hatályos **Btk.** megtartotta a *büntett - vétség* kettőségén alapuló bichotóm rendszert, és az 5. §-ban lényegében az 1978-as Btk.-ban foglaltakkal megegyező rendelkezéseket tartalmaz.⁵⁸

A büntett-vétség megkülönböztetés nem csak elméleti jelentőségű, hanem gyakorlati kihatásai is vannak: egyes büntetőjogi jogintézmények tekintetében a törvényalkotó más-más jogkövetkezményeket rendel alkalmazni büntett, illetve vétség esetén; vétségekre kedvezőbb, büntettekre súlyosabb szabályokat. A megkülönböztetést figyelembe veszi a törvény a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megállapításánál [Btk. 37. § (1)-(2) bekezdés], a tevékeny megbánásnál [Btk. 29. § (1)-(2) bekezdés, 107. §], a próbára bocsátásnál [Btk. 65. § (1) bekezdés], a jóvátételi munka szabályozásánál [Btk. 67. § (1) bekezdés], a törvényi mentesítésnél [Btk. 100. § (1) bekezdés e) pont], fiatalok esetén a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megállapításánál [Btk. 110. §], továbbá a katonákra vonatkozó rendelkezések körében a katonákra vonatkozó speciális büntethetőséget megszüntető ok [Btk. 131. §] és a végrehajtás helyének meghatározása [Btk. 132. §] kapcsán.⁵⁹

⁵⁸ A *Tervezet* 11.§ (2) bekezdése szerint kétévi szabadságvesztés helyett *háromévi* szabadságvesztésnél súlyosabban fenyegetett szándékos bűncselekmény minősülhetett volna büntettnek.

⁵⁹ Korábban eljárásjogi jelentősége is volt a büntett-vétség megkülönböztetésnek, mivel az 1973-as Be. (1973. évi I. törvény) különbséget tett büntetési és vétségi eljárás között, melyet egészen a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény hatályba lépéséig (2003. július 1.) alkalmaztak.

Amellett, hogy a gondatlan bűncselekmény mindig vétség, a gondatlanságnak más, a szándékosságtól eltérő általános részi jellemzője is van: gondatlan bűncselekménynek nincs kísérlete, előkészülete, továbbá folytatólágosságról, társtettségéről, közvetett tettességről, felbujtásról, illetve bűnsegélyről sem lehet szó. A gondatlan bűncselekmény elkövetőjére nem alkalmazhatók a feltételes szabadság kizárásáról szóló, valamint a visszaesőkre vonatkozó rendelkezések, és közügyektől eltiltás mellékbüntetés kiszabására sem kerülhet sor.

A bírói gyakorlatból:

BH2004. 174. III. *Gondatlan bűncselekmény folytatólágos elkövetése fogalmilag kizárt.*

61/2008. BK vélemény

A bűncselekmény bírósági határozatban történő megnevezéséről szóló 61/2008. BK vélemény (a továbbiakban: **Bkv. 61.**) értelmében a bíróság ügydöntő határozatának rendelkező részében a bűncselekmény megnevezése után a büntetett, illetve vétségi megjelölést mindig fel kell tüntetni, ám a bűnösségi alakzatot, vagyis azt, hogy a bűncselekmény szándékosan vagy gondatlanságból elkövetettnek minősül-e, általában *nem* kell feltüntetni. Így nem kell feltüntetni a szándékosságot akkor, ha adott vétségnek csak szándékos alakzata van, illetve a gondatlanságot akkor, ha a vétség csak gondatlanságból követhető el. Ha adott vétségnek szándékos és gondatlan alakzata is van, akkor csak a gondatlan elkövetési alakzatra kell szövegesen utalni, a szándékosra nem.

A bűnösségi formákat a büntetőjog-tudomány képviselői különféle elméletek segítségével próbálták meg elhatárolni egymástól.

1.) Az **akarat-elmélet** képviselői szerint szándékosak az *akart*, gondatlanok a *nem akart* eredmények. E felfogás gyengéje az eshetőleges szándék tekintetében került felszínre. A belenyugvás ugyanis nem nevezhető akarásnak, tehát eshetőleges szándék esetén e nézet szerint lényegében gondatlan bűnelkövetéssel állunk szemben. Az akarat-elmélet tehát - a gondatlan elkövetés kivételes büntetendőségére tekintettel - a bűnelkövetés területét indokolatlanul beszűkíti. (Finkey, Angyal)

2.) A **képzet-elmélet** (vagy tudat-elmélet) hirdetői a bűnösségi formák között fennálló különbséget a *büntettes tudattartalmára* vonatkoztatják.⁶⁰ Amennyiben az elkövető előre látta, hogy magatartásának következményei bekövetkeznek, szándékosságért felel, ha nem látta előre, akkor gondatlanságért. Az előrelátás, a bekövetkezés reális lehetősége azonban a tudatos gondatlanságnál is adott, így ez a bűnösségi forma a szándékossággal azonos megítélés alá tartozik. Ez az elmélet tehát a felelősség körét túl tágra szabja. (Schultheisz)

3.) A **motívum-elmélet** a bűnösségi alakzatok megkülönböztetését az *elkövető akaratára ható képzetek összességére* alapítja. Egyenes szándékról akkor beszél, ha a jogellenes eredmény képzete nemhogy nem volt az elkövetés visszatartó motívuma, hanem éppen ez a képzet indította az elkövetőt cselekvésre. Hanyag gondatlanság esetén a jogellenes eredmény képzete az elkövetőnél fel sem merült. Az eshetőleges szándékot a tudatos gondatlanságtól saját elvi alapján azonban ez az elmélet sem tudta elhatárolni: ha az elkövetőt a jogellenességtől különböző, más képzet indította arra a magatartásra, amelyből káros következmény származott, a belenyugvás, illetve bizakodás vizsgálatát ezen elmélet képviselői sem mellőzhették. (Az akarat-elmélettel kombinálva később Angyal is e motívum-elmélet híve lett.)

4.) Heller **érzet-elmélete** szerint a bűnösségi formák elhatárolásának központi kérdése a *dolus eventualis* és a *luxuria* elhatárolása (az egyenes szándékú elkövetést, illetve a hanyag gondatlanságot nem tekintette különösen problematikusnak). A *dolus eventualis* - *luxuria* megkülönböztetését Heller - a ma uralkodó állásponthoz hasonlóan - már érzelmi alapon képzelte el: szerinte az elhatárolás a tetszés, közömbösség, illetve visszatetszés érzetének segítségével végezhető el. Tehát ha az elkövető belenyugodott a következményekbe, szándékosság állapítható meg, ha nem nyugodott bele, akkor gondatlanság.

A bűnösségi formák megkülönböztetésére irányuló elméletek világosan rámutatnak arra a ma is létező problémára, hogy a szándékosság-gondatlanság megkülönböztetésének sarkalatos kérdése lényegében a *dolus eventualis* és a *luxuria* elhatárolása. Ezt felismervén született meg az az irányzat, amely a hagyományos kettő helyett a bűnösség **három** alakzatát különböztetné meg:

⁶⁰ A tiszta képzetelmélet mellett van egy olyan irányzat is, amelyik a képzetek mellett az akarat mozzanatait is elismeri.

egyrészt a *szándékosságot* (amely csak az egyenes szándékot jelentené), másrészt a *tudatosságot* (amely az eshetőleges szándékot és a tudatos gondatlanságot foglalná magában), harmadrészt a *gondatlanságot* (amely a hanyagságot jelentené). Ez a koncepció megoldást nyújthatna az elhatárolási problémákra, gyakorlatilag azonban nehezen lenne kivitelezhető, mivel törvényalkotási szempontból körülményes.

A hatályos Btk. a hagyományos felosztást követve a bűnösség két alakzatának a szándékosságot és a gondatlanságot tekinti.

1. Szándékosság

Az 1843. évi büntetőtörvény-javaslat a szándékosság fogalmát - ellentétben a gondatlanságéval - nem határozta meg, a bűnösség hagyományosan súlyosabbnak tekintett formájának ismeretét részben nyilvánvalónak tekintette, részben a bírói értelmezésre bízta. A 38. § azonban leszögezte, hogy bűncselekmény elkövetésének megállapítása esetén a szándékosság fennforgása külön vizsgálatra szorul, mivel a körülményekből lehet megítélni, hogy a szándékosság valóban fennállott-e.⁶¹ Ezzel a Javaslat a szándékosság vélelmének⁶² évszázados fennállását megszakítva a *szándékosság bizonyítottságának követelményét* rögzítette.

A klasszikus iskola tanain alapuló **Csemegi-kódex** nagy hangsúlyt helyezett a büntetőjogi fogalmak és intézmények precíz megfogalmazására, ennek ellenére a szándékosság és a gondatlanság fogalmával adós maradt. A Csemegi-kódex általános részének *Szándékosság és a gondatlanság* című VI. fejezete (75. §) csak a bűncselekmények súly szerinti differenciálását jelenítette meg. A szándék fogalmát a törvénycikk indokolása tartalmazta: „*Szándék alatt azon föltevés értetik, melynél fogva valaki, tudva és akarva teszi, illetőleg elmulasztja azt, a minek elkövetésére, illetőleg elmulasztására a törvény büntetést rendelt. Szándékosan tenni valamit, vagy pedig föltett akarattal tenni: általános szempontból egyértelmű. A büntetőtörvénykönyvek értelmében azonban a szándék két eszmét fejez ki: 1) annak ismeretét, hogy a cselekmény büntetendő; és 2) az*

⁶¹ 38. § „A büntetőtörvény elleni cselekvésnek vagy mulasztásnak szándékosságát abból, hogy a büntett csakugyan elkövetett, törvényesen következtetni még nem lehet, hanem annak valósága az elkövetett törvényszegésnek körülményeiből lesz megítélendő.” Blaskó 2004. 59. o.

⁶² A *praesumptio doli* elve alapján a jogellenes cselekmény következményeinek előidőzésében a vádlott magatartása mindaddig szándékosnak minősült, amíg az ellenkezőjét be nem bizonyította.

akarathoz azon szabad megállapodását, azon elhatározását, hogy e cselekmény véghezvitessék”.

Az **1950-es Btá.** - mint láttuk - a bűncselekmény fogalmába a bűnösséget még nem vette fel, a szándékosságról azonban már rendelkezett: *„Szándékosan követi el a büntettet az, aki magatartásának következményeit kívánva vagy e következményekbe belenyugodva hajtja végre cselekményét.”* [Btá. 12. § (1) bekezdés]. Lényegében szó szerint ezt a meghatározást tartalmazta az **1961-es Btk.** 16. §-a is.

Az **1978-as Btk.** a szándékosságot a 13. §-ban ekként szabályozta: *„Szándékosan követi el a bűncselekményt, aki magatartásának következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik.”* Ugyanezt a meghatározást tartalmazza a hatályos **Btk.** 7. §-a is, csupán a „magatartás” helyett az azonos jelentéstartalommal bíró „cselekmény” következményeiről beszél.

Le kell szögezni ugyanakkor, hogy a hatályos büntető törvény - ellentétben a Csemegi-kódexben foglaltakkal - nem szándék-definíciót ad, hanem a szándékos elkövetés fogalmát határozza meg. Itt érdemes kitérni a szándékkal kapcsolatos tudományos álláspontokra is.

1.1. Szándék - szándékosság

Fentebb láthattuk, hogy a pszichológiai bűnösség-fogalom a **szándékot** pusztán lélektani fogalomnak tekintette, *„ami ugyanaz a büntetőjogban, mint a magánjogban vagy a lélektanban”*.⁶³ Irk is azt írja: *„A szándék fogalma tehát ment mindenféle értékeléstől. Mikor valamely emberi cselekményről azt állapítjuk meg, hogy szándékosan követtetett el, nem fejezünk ki ezzel semmiféle etikai megítélést, rosszallást, vagy helyeslést, hanem pusztán egy lelki folyamat eredőjéről adunk számot, egy kívülágban előállott változás, s egy emberi jellem közötti összefüggést rögzítünk meg.”*⁶⁴

A szándék milyenségét a régi jogirodalom a mai büntetőjoghoz képest sokkal árnyaltabban vizsgálta. Pauler Tivadar 1864-ban megjelent Büntetőjogtana felsorolta a szándék fajtáit: *megfontolt szándék*

⁶³ Blaskó 2004. 60. o.

⁶⁴ Irk 1926. 125. o.

(dolus **praemeditatus**) állt fenn, ha az elkövető előre meggondolt eltökéléssel határozott és cselekedett, *rögtönös szándék* (dolus **repentinus**)⁶⁵ pedig akkor, ha - az előbbi hiányában - rögtönös indulatos felgerjedésben vagy zavarban határozta el magát, és vitte véghez cselekedetét. *Folytonos szándékot* (dolus **continuus**) jelentett, ha az elkövető „*bűnös szándokánál egész a tett bevégzéséig megmaradt*”, míg *félbeszakasztott szándéknak* (dolus **interruptus**) minősült, ha azzal egy ideig felhagyott. Megkülönböztette továbbá a *közönséges* és a *különös szándékot* (dolus **generalis** és dolus **specialis**). A közönséges szándék „*általában az akarat öntudatos elhatározása a sértésre*”, különös szándékról pedig akkor beszélt, amikor „*bizonyos büntettekre nézve, az elhatározás különösen meghatározott irányzatban áll.*”⁶⁶ Viski ehhez kapcsolódóan arra hívja fel a figyelmet, hogy: „*nem a „szándék” előre megfontolt, hanem az elhatározás. (...) Nem helyes tehát erős felindulásban keletkezett, rögtönös, azonnali, stb. szándékról beszélni. (...) Helyesebb tehát az elhatározás keletkezéséről és kivitelezéséről beszélni.*”⁶⁷

Hatályos törvényünk a szándék milyenségének csak egy esetben tulajdonít jelentőséget: az **erős felindulásban elkövetett emberölés** tényállásánál (Btk. 161. §), ami az emberölés privilegizált esete. A szándék kialakulása és annak realizálása e bűncselekmény esetén ugyanis a szokásostól eltérően zajlik, mivel a szándék e bűncselekménynél *méltányolható okból* származó olyan erős felindulásban keletkezik, amikor az elkövető képtelen a motívumok harcában megfelelően mérlegelni cselekményét. Az így kialakult szándékot *rövid időn belül* követi annak megvalósítása is, tehát maga az ölési cselekmény is ebben a - méltányolható okból származó - erős felindulásban megy végbe.

Az erős felindulás a korlátozott beszámítási képességet eredményező állapotnak felel meg. A korlátozott beszámítási képességet a bíróság a büntetés kiszabásánál veszi figyelembe, e bűncselekmény esetén azonban az erős felindulásból származó állapot - mivel azt már a törvényhozó egy különös részi tényállásban értékelte - a büntetéskiszabás során bírói értékelés tárgya már nem lehet, mert ez beleütközne a kétszeres értékelés tilalmába.

⁶⁵ Ha az ölésre irányuló szándék kifejlődése és a cselekmény végrehajtása között viszonylag rövid idő telik el. Ez azonban nem azonosítható a hatályos törvényünkben szabályozott, ún. erős felindulásban történő elkövetéssel, mivel ez a privilegizált alak megköveteli, hogy az erős felindulás *méltányolható okból* származzon, és a cselekményt a *felindulást* követő viszonylag rövid időn belül kövessék el.

⁶⁶ Blaskó 2004. 60. o.

⁶⁷ Viski 1959. 250. és 252. o.

Viski a szándékosság elemzésekor a **szándék lélektani fogalmából** indul ki. Leszögezi, hogy a büntetőjogi értelemben vett szándékosság nem azonosítható a lélektani értelemben vett szándékkal. *„Lélektani értelemben a szándék nem egyéb, mint belső készség arra, hogy a jövőben meghatározott irányban és módon cselekedjünk.”*⁶⁸ Viski szerint lélektanilag az cselekszik szándékosan, aki elhatározza magát valamilyen akarati⁶⁹ cselekményre, és cselekményét csak az elhatározást követő későbbi időpontban hajtja végre. A szándék tehát a cselekvésre való elhatározástól egészen a magatartás kifejtéséig terjedő jellegzetes akarati állapot.⁷⁰

A hatályos Btk. rendelkezése magában foglalja ugyan a szándéknak ezt a fajta értelmét, de kiterjed más, ún. *egyszerű* akaratlagos cselekményekre is. *„A büntetőjogi meghatározás alapfogalma tehát nem a lélektani értelemben vett szándékos, hanem az egyszerű akaratlagos cselekmény. Ezt az akaratlagos cselekményt a törvény nem akkor nevezi szándékosnak, amikor a lélektan beszél szándékról, hanem - amint az megint csak a törvényből derül ki - akkor, hogyha ezt az akaratlagos cselekményt olyan tudati vagy emocionális összetevők kísérik, amelyek megítélése szerint alkalmasak a cselekmény miatti felelősség megállapítására.”*⁷¹

A **szándékosság** tisztán jogi fogalom, amelynek sem a szándék lélektani fogalma, sem a mindennapi élet nyelvhasználatában elterjedt „szándékos” kifejezés nem felel meg. A szándékos elkövetés adott esetben alapulhat lélektani értelemben felfogott szándékos cselekményen, de ez a kapcsolat nem szükségszerű. A lélektani szándék és a büntetőjogi szándékosság tehát nem egymást fedő fogalmak. A lélektani szándék nem hordozza a társadalom rosszálló értékítéletét, mivel a lélektanilag szándékos magatartás a társadalom számára hasznos, jó cselekedetben is megnyilvánulhat. Ezzel szemben a büntetőjogi értelemben vett szándékos elkövetés magában hordozza a társadalom rosszálló értékítéletét. A lélektani szándék magában foglalja a célt is, hiszen az ember minden tevékenysége célirányos tevékenység (az egyensúlyi helyzet helyreállítását célozza). Bár a büntetőjogi értelemben vett célzatos elkövetés egyenes szándékra utal, a büntetőjogi szándékosság általában nem követeli meg a célzatosságot. Különbség van a két fogalom

⁶⁸ Viski 1959. 39. o.

⁶⁹ Az akarati tevékenységek mindig tudatos tevékenységek, így nem tartoznak ebbe a körbe a feltétlen reflexek és az automatikus mozgások.

⁷⁰ Viski szerint a gondatlan bűncselekmények - mivel azok is akaratlagos cselekmények - lélektani értelemben akár szándékosak is lehetnek: gondatlanná például egy tényállási elem nem ismerése, illetve félreismerése teszi őket.

⁷¹ Viski 1959. 46. o.

között a beszámítási képesség tekintetében is. Lélektani szándék ugyanis a beszámítási képességgel nem rendelkező személyek cselekedeteit is kísérheti - azaz esetükben is előfordulhat olyan akarat állapota, amely a cselekményt annak elhatározásától a végrehajtásáig végigkíséri.⁷² A büntetőjogi értelemben vett szándékosság azonban legalább korlátozott beszámítási képességet kíván meg.

A **szándékosság törvényi definíciója** azt hivatott kifejezni, hogy mely feltételek teljesülése alapján alkalmazható büntetőjogi jogkövetkezmény. Büntetőjogi felelősség akkor terheli az elkövetőt, ha az általa kifejtett akarat cselekvést a törvényben megkívánt valamelyik feltétel jellemezte; vagyis a magatartás következményeinek *kívánása*, illetve e következményekbe való *belenyugvás*. Ez alapján különböztetjük meg a szándékosság két alakzatát is, az *egyenes* szándékot és az *eshetőleges* szándékot. A lélektani szándékhoz az egyenes szándék áll közelebb, míg az eshetőleges szándék tulajdonképpen a büntetőjog által létrehozott szándékossági forma, értelmet csupán a büntetőjog tulajdonít számára, mivel jogon kívüli jelentéssel nem bír.

A szándékosságnak egyrészt **tudati** (értelmi), másrészt **akarat** - **érzelmi** oldala van.

A bírói gyakorlatból:

BH2001. 255. II. *A szándékosság megállapításának feltétele, hogy az elkövető tudata a cselekmény elkövetésének az időpontjában átfogja a törvényi tényállás valamennyi tárgyi elemét (értelmi oldal), és a magatartás lehetséges következményeit kívánva vagy pedig abba belenyugodva cselekedjék (érzelmi oldal).*

1.2. A szándékosság tudati (értelmi) oldala

Az elkövető magatartásának következményeit csak akkor kívánhatja, illetve azokba csak akkor nyugodhat bele - vagyis szándékosan csak akkor követhet el bűncselekményt - ha ezeket a következményeket felismeri, azaz előre látja őket mint lehetőségeket. Ismeri tehát a cselekménye végrehajtásához szükséges körülményeket és tényeket, és tudja azt, hogy magatartása veszélyes a

⁷² Ez köszön vissza a finalisták felfogásában: szerintük a lélektani értelemben vett színtelen szándékot a cselekmény mint finális aktus foglalja magában - ez a színtelen szándék pedig olyan pszichológiai jelenség, amely *nem* függvénye a beszámítási képességnek. A finalizmus szerint a szándék „*a finális megvalósítási akarat különleges fajtája, olyan cselekvési akarat, amely a társadalmilag nem kívánatos következmények megvalósítására irányul (egy kávéivásra irányuló finális akaratnál nem beszélünk szándékról).*” Viski 1959. 93-94. o.

társadalomra. Ez az előrelátás, felismerés jelenti a szándékosság **tudati (értelmi)** oldalát.⁷³

Fentiek alapján különböztethető meg a **tudati oldal két része**: a tények tudata (a), valamint a cselekmény társadalomra veszélyességének a tudata (b).

a) A tények tudata

Az elkövető tudatának az elkövetéskor át kell fognia adott cselekmény végrehajtásához szükséges körülményeket és tényeket. Nem a törvényi fogalmak ismeretét követeli meg a büntetőjog, hanem az objektív tényállási elemeknek megfelelő tények tudatát, a fogalmak alapjául szolgáló realitás ismeretét (pl. azt kell tudni, hogy a bántalmazott személy rendőr, nem pedig azt, hogy a rendőr hivatalos személynek minősül). Az objektív tényállási elemek alapjául szolgáló tények ismerete akkor releváns, ha ezeket az elemeket adott törvényi tényállás tartalmazza. A tények ismerete mindig konkrét bűncselekmény viszonylatában vizsgálendő.

A bírói gyakorlatból:

BH2000. 478. I. *Kizárólag azokból a tárgyi ismérvekből lehet az elkövető szándékára következtetést levonni, amelyeket az elkövető ismer, vagyis amelyeket a véghezviteli magatartás kifejtése alkalmával a tudata átfog.*

BH2001. 255. (...) „A Btk. 13. §-ában megfogalmazott szándékosság értelmi oldalának tartalma az, ha az elkövető felismeri a törvényi tényállás összes tárgyi elemét. Ez azt jelenti, hogy az elkövetőnek az elkövetői magatartás kifejtése során **az objektív törvényi tényállási elemeknek megfelelő tényeket** - és nem azok törvényi fogalmát - **kell ismernie**”.

Az *általános* törvényi tényállás elemeire (cselekmény jogi tárgyára, alannyá válás feltételeivel összefüggő körülményekre, alanyi oldal elemeire) a tudatnak *nem* kell kiterjednie. Az általános törvényi tényállás releváns *tárgyi elemeit* adott bűncselekmény különös törvényi tényállása tartalmazza. Nem kell tudnia az elkövetőnek, hogy magatartása mely törvényi tényállásba ütközik, illetve azt sem, hogy a cselekményt a törvény milyen büntetéssel fenyegeti.

⁷³ A hatályos Btk. szándékosság-fogalmából ez a követelmény hiányzik. A Tervezet 13.§-a szerint a törvényhozó a tudati oldalt is belefoglalta volna a szándékosságot definiáló paragrafusba: „Szándékosan követi el a bűncselekményt, aki cselekményét tudva és akarva valósítja meg, illetőleg cselekménye következményeit kívánja vagy azokba belenyugszik.”

Ismerni kell azonban a *különös* törvényi tényállás elemeit: az alanyként szóba jöhető személyek körének kiemelésére, szűkítésére vonatkozó ismérveket (az elkövetőnek tudnia kell saját különleges minőségéről, hogy ő pl. rendőr, anya, orvos, stb.), továbbá a tényállásban meghatározott elkövetési tárgyat, annak különleges tulajdonságaival együtt (pl. élő ember, terhes nő, 14 év alatti életkor, stb). Tisztában kell lenni a normatív tényállási elemek *ténybeli alapjával*⁷⁴ (pl. tudni kell, hogy három ember van együtt, de nem kell tudni, hogy az egy csoport). Az elkövetőnek saját cselekményével is tisztában kell lennie, azaz ismernie kell a törvényi tényállásban rögzített elkövetési magatartást. A törvényi tényállás eshetőleges tárgyi elemeire (hely, idő, mód, eszköz) akkor kell kiterjednie az elkövető tudatának, ha ezek a tényállásban szabályozottan megjelennek. A tényeket a törvényi tényállásban közölt absztrakciós szinten kell tudni, a mindennapi tapasztalat és általános felfogás, ismeretek alapján.

Mulasztási bűncselekmények esetén az elkövető tudatának ki kell terjednie a cselekvési kötelességre, a cselekvési lehetőségre is. Vegyes mulasztási bűncselekmények tekintetében az elkövető tudatának át kell fognia az eredmény-elhárítási kötelezettség ismeretét is.

Ha a bűncselekménynek van minősített esete, akkor a minősített eset megállapításához a minősítő körülmények alapjául szolgáló tények ismerete is szükséges, tehát az elkövető szándékának át kell fognia ezeket a tényeket is. Van azonban egy kivétel: ha a minősítő körülmény *eredmény*. Ez esetben az elkövető nem csak akkor felel az eredmény miatt, ha az eredmény tekintetében szándékossága állapítható meg, hanem - a hatályos Btk. 9. §-a értelmében - akkor is, ha ezen eredmény tekintetében „csak” gondatlansága áll fenn. Ha a szándékos alaptényállás mellett ilyen, gondatlan eredményozás áll fenn, akkor vegyes bűnösségű bűncselekmény jön létre, ami a jogkövetkezmények szempontjából a szándékos bűncselekmények jogi sorsát osztja (bővebben ld. később).

Eredmény-bűncselekményeknél tisztában kell lenni azzal, hogy a magatartás *alkalmas* az eredmény előidézésére. A szándékos elkövetéshez szükség van az alaptényállásba foglalt eredmény

⁷⁴ Tehát nem a jogi fogalmak ismeretére van szükség, mert „*hogyha a törvényi tényállásokban szereplő jogi fogalmakat az elkövetőnek, mint olyanokat kellene ismernie, végül csak egy jogász követhetne el bűncselekményt*” (Frank). Viski 1959. 123. o.

ismeretére, továbbá az elkövető tudatának az okozati összefüggés *lényeges* vonásaira is ki kell terjednie: az elkövető nem vonható felelősségre olyan eredményért, amelynek létrejöttében az elkövető tudata által át nem fogott okozati láncok közrehatása is szerepet játszott.

Az eredmény jövőbeli bekövetkezésének lehetőségét *az elkövetés időpontjában* kell előre látni.

A bírói gyakorlatból:

BH1996. 456. *Abban az esetben, ha a cselekmény tárgyi és alanyi ismérveinek az együttes vizsgálata során nincs elegendő adat annak a megnyugtató és teljes bizonyossággal történő megállapítására, hogy az elkövető tudata a véghezviteli magatartás kifejtésének időpontjában átfogta az életveszélyes sérülés bekövetkezésének a reális lehetőségét: a cselekmény nem a be nem következett eredmény szerinti életveszélyt okozó testi sértés büntette kísérletének, hanem a tényleges gyógytartamhoz igazodó testi sértés bűncselekményeként minősül.*

3/2013. Büntető jogegységi határozat

Ki kell térni arra a gyakorlatban is nehéz elhatárolási kérdésre, hogy miként lehet a szándékos emberölés kísérletét az életveszélyt okozó testi sértéstől, illetve a halálos eredmény bekövetkezése esetén a szándékos emberölést a halált okozó testi sértéstől elhatárolni. E kérdés megválaszolásához ad iránymutatást az élet és a testi épség védelméről szóló 15. számú Irányelv I. és II. részét felváltó 3/2013. Büntető jogegységi határozat (a továbbiakban: **3/2013. BJE**). A 3/2013. BJE szerint az elhatárolás mindkét esetben az elkövetőnek *a cselekmény véghezvitele időpontjában fennálló konkrét tudattartalma* alapján lehetséges. Szándékos emberölés, illetve ennek kísérlete esetén az elkövető tudata átfogja azt, hogy a sértett halála bekövetkezhet, és ezt kívánja vagy ebbe belenyugszik, életveszélyt okozó testi sértés, illetve halált okozó testi sértés esetében azonban az elkövetői szándék nem a sértett halálára, hanem csupán testi sérülés előidézésére irányul. Vagyis az elkövető tudattartalma a halál bekövetkezésének lehetőségére e két utóbbi esetben egyáltalán nem terjed ki, így azt sem kívánni nem tudja, és abba bele sem nyugodhat.

Az elkövetés időpontjában fennálló tudati állapot megállapítása - vagyis az, hogy az elkövető szándéka ölésre, bántalmazásra vagy egészségsértésre irányult-e - kétségkívül nem egyszerű

feladat. A 3/2013. BJE e tekintetben leszögezi, hogy a tudattartalom feltárása jelentős mértékben a kívülvilágban megnyilvánult, és így megismerhető tényekből visszakövetkeztetve lehetséges. A jogegységi határozat ehhez a tárgyi (objektív) és alanyi (szubjektív) tényezők példálózó felsorolását adja segítségül.

A **tárgyi (objektív) tényezők** körében a cselekmény elkövetéséhez használt eszköz, az elkövetés körülményei és módja, a sérülés helye és jellege, az elkövető kijelentései, valamint az elkövetőnek a cselekmény elkövetése utáni magatartása és kijelentései bírnak meghatározó jelentőséggel. **Alanyi (szubjektív) tényezőkként** az elkövető személyi tulajdonságai, a cselekményt kiváltó indítók, a cselekmény véghezvitelét megelőző pszichikus folyamat feltárása, illetve az elkövetőnek a sértetthez fűződő kapcsolata vizsgálendő. Mindezek mellett magának a sértettnek az életkora, egészségi és fizikai állapota is szerepet játszhat a bűncselekmény minősítésénél.

Visszatérve arra a követelményre, hogy az eredmény jövőbeli bekövetkezésének lehetőségét az *elkövetés időpontjában* kell előre látni, említést kell tenni arról, hogy maga az eredmény is kétféle lehet: egyrészt sérelem, másrészt veszély⁷⁵. Ennek mintájára **sértő**, illetve **veszélyeztető** szándékot lehet megkülönböztetni. Vannak, akik szerint e kétfajta szándék ugyanazon jogtárgy tekintetében kizárja egymást, míg mások elismerik, hogy fennállhatnak egymás mellett, de csak úgy, hogy a kettő közül az egyik eshetőleges. Megint mások azt vallják, hogy a sértési szándékban a veszélyeztetési szándék szükségképpen benne foglaltatik, és akad olyan nézőpont is, miszerint a veszélyeztetési szándék egy speciális, harmadik bűnösségi forma. Viski szerint tulajdonképpen nem is kétfajta szándékról van szó, hanem csak arról, hogy a szándék mire irányul (a sértésre vagy a veszélyeztetésre): „*a veszélyeztetési bűncselekmények megvalósításához szükséges szándékosság fogalmilag nem különbözik a sértési bűncselekményeknél megkívánt szándékosságtól.*”⁷⁶

A veszélyeztető szándék esetében a szándék csak a veszélyhelyzet előidézésére terjed ki. Egyes esetekben a szándék a veszélyhelyzeten túl egyáltalán nem terjedhet (**limitált veszélyeztetési szándék**), míg más esetekben a szándék a veszélyeztetésen túl a sérelemre is kiterjedhet (**sértő szándék**). Ha a tényállásszerű eredmény az élet, testi épség vagy egészség **veszélybe jutása**, akkor a

⁷⁵ Ez alapján különböztethetünk materiális sértő, illetve veszélyeztető deliktumok között.

⁷⁶ Viski László: *Bűnösségi problémák a közlekedési büntetőjogban, Állam- és jogtudomány, 1962 (5. évf.) 1. sz. (5-50. oldal) 35. o.*

szándék a halálra már nem terjedhet ki.

Azokban a tényállásokban, amelyekben a szándékos veszélyeztetés tényállási elem, és a veszélyeztetésből sértő eredmény születik, **a bűnösséget külön kell vizsgálni** a veszélyeztetés tekintetében, és külön a bekövetkezett eredmény tekintetében. A veszélyeztetésre vonatkozó pszichikus kapcsolat tehát elkülönül a sértő eredményhez fűződő pszichikus kapcsolattól.

Az azonos jogtárgyú sértési és veszélyeztetési bűncselekményeknél azt kell megvizsgálni, hogy az elkövető tudatában csupán a veszélyhelyzet, vagy a sértés bekövetkezésének tudata merült-e fel.

A szándékos veszélyeztetési bűncselekményekről szóló **41/2007. BK vélemény** (a továbbiakban: **BKv. 41.**) így fogalmaz: *„Amennyiben tehát az elkövetőnek a veszélyhelyzet okozásán túlmenő káros eredményre is kiterjed a szándéka, úgy a ténylegesen létrejött eredményhez képest kell a cselekményét minősíteni, mert ilyen esetben már nem „vesélyeztető”, hanem materiális, „sértő” bűncselekmény valósul meg.”*

Lényeges kérdés a felsorolt feltételekhez megkövetelt **tudattartalom** milyensége: a tényállási elemek tudatához elegendő-e az elvont tudás, vagy a tudattartalomnak valamiféle aktualizálása, illetve a rá gondolás szükséges. E kérdés vizsgálata először Franknál jelent meg, ő az eredmény tekintetében rá gondolást, míg a többi tényállási elem tekintetében pusztán elvont tudást kívánt meg. Ezt a megkülönböztetést azonban más szerzők elvetették, többségük minden tényállási elem tekintetében – így az eredmény szempontjából is – elegendőnek tartotta a puszta tudást. De létezett olyan álláspont is, amely valamennyi elem tekintetében a rá gondolást követelte meg (itthon pl. Schultheisz).

Az objektív tényállási elemeket megvalósító tényekre Tokaji szerint az elkövetéskori rá gondolásra van szükség. A rá gondolást követeli meg Békés is egyenes szándéknál (*„kívánni csak olyan következményt tudunk, amelynek képe tudatunkban aktualizálódik”*), ám elismeri, hogy eshetőleges szándéknál a rá gondolás hiányozhat (itt elegendő az inaktív tudat is). Viski a rá gondolás hiányában is megállapíthatónak tartja a szándékosságot: *„a szándékosság tudattartamához a tényekre való gondolás, azok elképzelése nem, csupán tudásuk, mégpedig (...) aktualizált tudásuk*

szükséges.”⁷⁷ Az aktualizálás fogalmán Viski az általános ismereteknek az adott helyzetre történő vonatkoztatását érti. Ehhez a kifejezett rá gondolás nem szükséges, vagyis a szándékosság – amennyiben az aktualizált tudás fennforog – rá gondolás vagy elképzelés⁷⁸ nélkül is megállapítható.

A tények tudata és a hozzá kapcsolódó kívánás vagy belenyugvás együttesen a **tényszándék**. A szándékosság megállapításához azonban a tényszándéknak a fennállása nem elegendő, szükség van a társadalomra veszélyesség tudatára is; ennek hiányában legfeljebb gondatlan bűncselekmény állapítható meg.

b) A társadalomra veszélyesség tudata

A társadalomra veszélyesség tudata azt jelenti, hogy az elkövető tisztában van azzal, hogy magatartása a *társadalomban általánosan elfogadott normák szerint* veszélyes, a közösségi együttélés szabályaival nem egyeztethető össze. Nem annak van tehát jelentősége, hogy a magatartás az elkövető *saját* erkölcsi értékrendje szerint elfogadható-e vagy sem, így nem az elkövető megítélése, értékelése, hanem a társadalom értékrendszere a zsinórmérték.

A társadalomra veszélyesség tudatának vizsgálatakor kell kitérni a szándékosság és a jogellenesség tudatának kapcsolatával foglalkozó német tudományos irányzatokra.

A **Vorsatztheorie** (fő képviselője Mezger) szerint a szándékossághoz a jogellenesség *tényleges* tudata szükséges, ennek hiányában szándékos bűncselekmény nem állapítható meg, legfeljebb gondatlan. A Vorsatztheorie szerint tehát a szándékossághoz a tényszándék mellett a jogellenesség *tényleges* tudata is hozzátartozik. A Vorsatztheorie alapja a Mezger által definiált ún. „*dolus malus*”, amely a jogellenesség (erkölcsi szabályellenesség) tudatát is magában foglaló normatív szándékot jelenti.

A **Schuldtheorie** Welzel finalis cselekménytanát követően került kidolgozásra. Láthattuk, hogy a finalizmus szerint a szándék nem bűnösségi elem, hanem cselekményelem. Az objektív tényállási

⁷⁷ Viski 1959. 159. o.

⁷⁸ A rá gondolással kapcsolatban Viski egyetért Marbe azon álláspontjával, miszerint a rá gondolás nem feltétlenül elképzelést jelent, mivel „a tudattartalom aktualizálása más módon, szavak, belső beszéd segítségével is megtörténhetik.” Viski 1959, 156. oldal

elemek ismerete - vagyis a „finális értelemben vett” szándékos cselekvés - nem jelenti egyben a cselekmény bűnösségét is. A bűnösséget a felróhatóság jelenti, ami abban az esetben forog fenn, ha az elkövető rendelkezett a jogellenesség tudatával, illetve e tudat *lehetőségével*. A bűnösségi szemrehányást tehát már akkor is meg lehet tenni, ha az elkövető a kellő gondosság mellett cselekményének jogellenességét megismerhette volna, azaz nem csak akkor, ha már ténylegesen ismerte is. A Schuldtheorie szerint *a tényszándék fennforgásával adva van a szándékosság*, de ha a - külön bűnösségi elemnek tekintett - jogellenességi tudat lehetősége hiányzik (vagyis ha az elkövető nemcsak nem tudta, de nem is tudhatta, hogy cselekménye jogellenes), bűnösség *nem* állapítható meg.

A szándékosság megállapításához Földvári szerint is szükség van arra, hogy az elkövető tisztában legyen cselekménye társadalomra veszélyes jellegével. Földvári ezt meghatározó körülménynek tartja, mivel szerinte a szándékosság súlyosabb büntetendőségének a társadalmi igénnyel való tudatos szembehelyezkedés az alapja. Ez azt jelenti, hogy az elkövető részéről a cselekvést megelőző lelki folyamat első (belső) fázisában felmerül a „közösségi motívum”, ám ő mégis a társadalmi elvárással ellentétes magatartásra határozza el magát. Az, hogy az elkövető tisztában van magatartásának társadalmi jelentőségével, a törvényi tényállásban értékelt körülmények ismeretén keresztül nyilvánul meg. Földvári szerint további feltétel a következmények ismerete, mégpedig minden bűncselekmény tekintetében, tehát nem csak azoknál a bűncselekményeknél, amelyek tényállásában a törvényhozó a következményt is értékeli. A társadalomra veszélyesség tudata ugyanis feltételezi a magatartás előrelátható következményeinek figyelembevételét.

Viski sajátos szándékosság-felfogásának középpontjába a társadalomra veszélyesség tudatát helyezte. Szerinte *„a szándékos bűnösség a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerésében, az e felismerés ellenére való cselekvésben áll.”*⁷⁹ A társadalomra veszélyesség tudatát a tényállási elemek alapjául szolgáló ténykörülmények tudata nyújtja az elkövető számára. *„A társadalomra veszélyesség tudata adva van az elkövetőnél, ha*

a) tudja, hogy magatartása az állami, társadalmi vagy gazdasági rendre, az állampolgárok valamelyikének személyére vagy jogaira sérelmet vagy veszélyt jelent, függetlenül attól, hogy magatartását jogilag tiltottnak is felismeri-e vagy sem;

⁷⁹ Viski 1959. 70. o.

*b) tudja, hogy cselekménye a jog tilalmába ütközik, bár azt sem erkölcstelennek, sem a társadalomra veszélyesnek nem tartja.*⁸⁰

Viski szerint a társadalomra veszélyesség tudata a szándékosság alsó határának megvonását is lehetővé teszi.

Békés és Tokaji a szándékosság szempontjából a társadalomra veszélyesség tudatának csak *kiegészítő* szerepet tulajdonít. Ez azzal magyarázható, hogy az objektív tényállási elemek megvalósítása általában megalapozza a társadalomra veszélyességet, tehát az ilyen elemeket megvalósító tények tudata rendszerint a társadalomra veszélyesség tudatát is közvetíti. Ezért csak kivételes, hogy a tényszándék ellenére a cselekmény társadalomra veszélyességének tudata hiányzik.

1.3. A szándékosság akarati-érzelmi oldala

A szándékosság két alakzatának, az egyenes szándéknak (*dolus directus*), illetve az eshetőleges szándéknak (*dolus eventualis*) az elhatárolása a többségi álláspont szerint csak **akarati - érzelmi** oldalon lehetséges, mivel az előbbieken részletezett tudati (értelmi) oldal mindkét esetben azonos; az elkövető az eredményt, illetve annak reális lehetőségét előre látja.

Az **egyenes** szándékot akarati-érzelmi oldalon a **kívánság** jellemzi: az elkövető - a tények ismeretében - kívánja magatartásának következményeit, és ennek megfelelően cselekményét akaratlagosan végrehajtja.

Az **eshetőleges** szándékra ezzel szemben a **belenyugvás** jellemző: az elkövető a magatartásának káros következményeibe beletörődik, elfogadja azokat, illetve közömbös irántuk. Az elkövető ez esetben is előre látja a következményeket, azonban ez nem tartja vissza a bűnelkövetéstől: szívesebben vette volna ugyan, ha a következmények elmaradnak, de ez csak megalapozatlan vágyként jelentkezett nála.

⁸⁰ Viski 1959. 111. o.

A bírói gyakorlatból:

BH1985. 333. „Az **egyenes és az eshetőleges szándékosságot az eredményhez kapcsolódó „érzelmi elem” különbözteti meg egymástól.** A „tudati elem” mind a két esetben azonos: az elkövető tudatában felmerül a halál bekövetkezésének lehetősége. Az egyenes szándékosság esetén az elkövető ezt az eredményt kívánja, az eshetőleges szándékosság esetén viszont belenyugszik az eredmény bekövetkezésének a lehetőségébe. A szándékosság e két fajtájának elhatárolása során fokozott gondossággal kell vizsgálni az elkövetés alanyi és tárgyi körülményeit, ezekből vonható le ugyanis megfelelő következtetés egyrészt az elkövető tudattartalmára, másrészt az eredményhez fűződő érzelmi viszonyra.”

Csak egyenes szándékkal követhetők el a **célzatos** bűncselekmények. A célzat - ha azt a törvényi tényállás alapesete tartalmazza - felelősséget megalapozó elemmé lép elő, mivel célzat hiányában nem állapítható meg bűncselekmény. Ha viszont a célzat a minősített eset törvényi tényállásának az eleme, akkor az alapeset egyenes, illetve eshetőleges szándékkal is elkövethető, a célzat (egyenes szándék) fennforgása csak a minősített eset megállapításához kell.

Hangsúlyozni szükséges azonban, hogy a két alakzat megkülönböztetése ellenére a szándékosság egységes bűnösségi forma, mivel a minősítés szempontjából irreleváns, hogy melyik alakzat áll fenn. A törvény a szándékosság mindkét esetét azonos büntetési tétellel fenyegeti, de láthattuk, hogy **büntetéskiszabási szempontból** már van jelentősége a megkülönböztetésnek. Ugyancsak a büntetés kiszabása során jöhet figyelembe a **szándék erőssége, intenzitása** is, mivel ez a bűncselekmény minősítését nem befolyásolja.

A bírói gyakorlatból:

BH1999. 2. 1. Az élet és testi épség elleni bűncselekmény elbírálása esetén az ítélet indokolásában meg kell állapítani a vádlott bűnösségének formáját és annak a meghatározása sem mellőzhető, hogy az elkövető egyenes vagy eshetőleges szándékkal cselekedett-e.

BH1982. 130. 1. Nem súlyosító körülmény az, hogy a terhelt az ölési cselekményt egyenes szándékkal követte el.

A tudati (értelmi) oldal mellett Földvári szerint is nagy jelentősége van az **érzelmi** jellegű mozzanatoknak, mivel az elhatározást megelőző folyamatban felmerült célképzetek, motívumok, ellenmotívumok minden esetben érzelmileg színeződnek. Ez az érzelmi színeződés fokozatos (kellemesség - közömbösség - kellemetlenség érzése), mely fokozatosság az elkövetővel szembeni szemrehányás során is megnyilvánul. A szemrehányás annál nagyobb fokú, minél jobban kívánja az elkövető magatartásának következményeit.

A szándékos elkövetést Földvári szerint alapvetően három lelki jelenség egymáshoz való viszonya határozza meg, és az értelmi, valamint érzelmi oldal mellett az **akaratot** is vizsgálni kell. Az akarat *„az a lelki folyamat, amely a tudatosan kitűzött célokra irányzott emberi magatartásokban nyilvánul meg.”*⁸¹

A szándékosság két alakzata között Földvári szerint az érzelmi viszonyulás alapján lehet különbséget tenni. Míg egyenes szándéknál az elkövető kívánja a magatartását és annak következményeit, addig eshetőleges szándék esetén ez a pozitív érzelmi töltet hiányzik, vagyis az elkövető „csak” belenyugszik magatartásának és következményeinek társadalomra veszélyes jellegébe. A tudati oldal mindkét esetben pozitív, és ugyanez áll az akaratra is, mivel mindkét esetben külső emberi magatartásban nyilvánul meg a korábbi elhatározás. [ld. 1. ábra]

	Egyenes szándék	Eshetőleges szándék
Tudati oldal	+	+
Érzelmi tényezők	+	Ø (semleges, közömbös)
Akarati tényezők	+	+

Tudati-érzelmi-akarati viszonyulás a szándékosság eseteiben Földvári szerint

1. ábra

Békés szerint a szándékosság alakzatainak megkülönböztetésére csak az eredmény-bűncselekmények (materiális bűncselekmények) tekintetében van szükség, mivel a törvény szerinti

⁸¹ Egy magatartás következményeinek akarása magában foglalja a magatartás akarását is, ám fordítva nem áll ez a tétel: a cselekmény akarása nem jelenti azt, hogy a cselekvő egyúttal a magatartás valamennyi következményét is akarná. *Földvári 2006. 121. o.*

érzelmi viszonyulás (kívánság, belenyugvás) az eredményhez, a következményekhez kapcsolódik. Az immateriális bűncselekményeknél Békés szerint a szándékosság tudati oldala is elegendő.

2. Gondatlanság

Az 1843-as javaslat 41. §-a a gondatlanságot mint „vétkes vigyázatlanság”-ot határozta meg: *„Ha valamely cselekvésből vagy kötelesség elmulasztásából jogsértés származik, melyet a cselekvő vagy elmulasztó éppen nem szándéklott, de köztapasztalásnál vagy különös tárgy ismereténél fogva előre láthatott s kikerülhetett volna.”* E vétkes vigyázatlanságnak két fokozata volt: a súlyosan vétkes vigyázatlanság (*culpa lata*) - amelyet a Javaslat a 42. § értelmében hét esetben ismert -, és a 43. §-ban szabályozott kevésbé vétkes vigyázatlanság (*culpa levis*). E két fokozat nem a mai értelemben vett *luxuria* - *negligentia* felosztás korabeli megfelelője, mivel a súlyosan vétkes vigyázatlanság foglalta magában a *luxuriát* is és a *negligentiát* is. A *luxuriát* a 42. § 1. pontja határozta meg: *„a tettes magatartását belátta ugyan, de mégis elkövette”*. A *negligentiát* a 42. § 2. és 4. pontja tartalmazta:

2. *„a sértést okozó cselekvése vagy mulasztása annyira veszélyes volt, hogy az abból könnyen származható törvénytelen eredményt némi figyelem mellett beláthatta volna”,*

4. *„ha tárgyismereténél vagy viszonyainál fogva cselekmény veszélyességét „különösen” beláthatta volna vagy káros következményeit elháríthatta volna.”*⁸²

A Csemegi-kódex a gondatlanság fogalmát sem törvényi szinten, sem a törvénycikk indokolásában nem határozta meg, a gondatlanság meghatározását a jogtudományra és a bírói gyakorlatra bízta. Az indokolás csupán azt szögezte le, hogy *„a gondatlanságot, mint bizonyos vétségek egyik tényezőjét, az ezen vétségek ismérveit megállapító szakaszok elég világosan megjelölik.”*

A Btá. 12. § (2) szerint: *„Gondatlanságból követi el a cselekményt az, aki cselekményének következményeit a tőle elvárható figyelem, körültekintés vagy előrelátás elmulasztásával idézi elő.”* Ez a meghatározás a *negligentiára* utalt, a *luxuriát* nem határozta meg.

⁸² Békés Imre: A gondatlanság a büntetőjogban, KJK, Bp., 1974. 125-126. o.

Az 1961-es Btk. 17. §-ának meghatározását⁸³ vette át lényegében az 1978-as Btk. 14. §-a⁸⁴ és a hatályos Btk. 8. §-a is: „Gondatlanságból követi el a bűncselekményt, aki előre látja cselekményének lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában, vagy cselekménye lehetséges következményeit azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja.”

Ha a törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli, akkor a bűnösség alsó határa a gondatlanság. Tehát minden olyan cselekménynek az elkövetőjét, akinek cselekményből bármiféle káros következmény származik, csak abban az esetben lehet megbüntetni, ha őt a cselekmény elkövetésében *legalább gondatlanság* terheli. Mint azt már fentebb említettem, mindez a szándékosság főszabály jellegéből adódóan azt jelenti, hogy ha a törvény a gondatlan elkövetést is büntetni akarja, úgy magát a gondatlanságot kifejezetten szerepeltetnie kell a tényállás szövegében. Ha adott bűncselekménynek szándékos és gondatlan alakzata is van, jogtechnikailag először a szándékos alakzatot tartalmazza a tényállás⁸⁵.

Egyes esetekben a törvényi tényállás megjelöli azokat az ágazati, illetve foglalkozási szabályokat, melyek megszegésével a bűncselekmény elkövethető, míg más esetekben ún. *nyitott törvényi tényállásként* szabályozza a gondatlan bűncselekményt, vagyis csak a tényállásszerű eredmény szerepel a tényállásban, az ezt előidéző tevékenység, illetve mulasztás - mint elkövetési magatartás - nem.

A szándékosságnál láthattuk, hogy jogi relevanciával csak a szándékos elkövetést meghatározó törvényi megfogalmazás alapján kifejtett magatartás bír. Nincs ez másként a gondatlanság esetén sem: „a gondatlanság jogi fogalom (...) a hétköznapi életben lehet valaki feledékeny, hanyag, felületes, de „gondatlan” nem.”⁸⁶

⁸³ „Gondatlanul követi el a bűntettet, aki előre látja magatartásának következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában, úgyszintén az is, aki e következmények lehetőségét azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.”

⁸⁴ 1978. évi IV. törvény 14. § „Gondatlanságból követi el a bűncselekményt, aki előre látja magatartásának lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában; úgyszintén az is, aki e következmények lehetőségét azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja.”

⁸⁵ Kivéve a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetést (Btk. 165. §), mert ott a gondatlan alakzat a tipikus.

⁸⁶ Belovics - Békés - Busch - Molnár - Sinku - Tóth: Büntetőjog, Általános rész - 2. hatályosított kiadás (Szerkesztette: Dr. Békés Imre), HVG-ORAC, Bp., 2003. 124. o.

A gondatlanságnak is **két alakzata** van: súlyosabb formája a **tudatos gondatlanság** (*luxuria*), míg enyhébb alakzata a **hanyag gondatlanság** (*negligentia*). A megkülönböztetés alapja az eredményre kiterjedő tudás mértéke. A törvény - hasonlóan a szándékossághoz - a gondatlanság két alakzatát is azonos büntetési tétellel fenyegeti, a megkülönböztetésnek itt is a büntetés kiszabása szempontjából van jelentősége (ld. Bkv. 56.).

A luxuria Tokaji szerint nem minden esetben jelent fokozottabb felróhatóságot, ugyanis ha nem így lenne, akkor „*a viszonylag körültekintő ember súlyosabban bűnhődne, mint a kihívóan hanyag.*”⁸⁷ A tudatos és a nem tudatos gondatlanság között Békés sem lát fokozati különbséget, szerinte a gondatlanság mindkét formája lehet enyhébb vagy súlyosabb.

A gondatlanság ismérve, hogy az elkövető szándéka sem egyenesen, sem eshetőlegesen nem irányult az eredmény előidézésére. Mindkét alakzat vizsgálatának előfeltétele az a jogalkalmazói megállapítás, hogy az eredményt az elkövető magatartása okozta, és az eredmény előidézése objektíve előrelátható volt, és ezt az eredményt az elkövető a személyes képességei kihasználása révén elkerülhette volna. A gondatlanság „*az objektív történés és a szubjektív elképzelés egybeesésének hiánya.*”⁸⁸

2.1. Tudatos gondatlanság

A **tudatos gondatlanságnak** (*luxuria*) két oldala van: egy értelmi és egy érzelmi oldala. Békés írja: „*a luxuriózus bűnösséget az értelem és az érzelem harmóniája jellemzi: a tettes az elkerülhetőnek ítélt (értelmi oldal) eredmény elmaradásában bízik (érzelmi oldal).*”⁸⁹

Az **értelmi oldalt** a magatartás lehetséges következményeinek *előre látása* jellemzi. Ez az előre látás - a szándékossághoz hasonlóan - a törvényi tényállás tárgyi oldalának ismérveire terjed ki. A hatályos törvényszöveg a szándékossággal ellentétben itt a tudati oldalt is kifejezetten tartalmazza. Mivel a tudatos gondatlanság azoknál a bűncselekményeknél jut jelentőséghez, amelyeknek törvényi tényállási ismérve az eredmény, itt tipikusan a kauzalitást, a bekövetkezés lehetőségét, vagyis a

⁸⁷ Tokaji 1984. 227-228. o.

⁸⁸ Blaskó 2004. 83. o.

⁸⁹ Békés 1974. 404. o.

cselekmény-eredmény közötti okozati összefüggést kell előre látni. Az előrelátás tehát az okfolyamat lehetséges alakulására, és ennél fogva a tényállásszerű eredmény lehetséges bekövetkezésére terjed ki.

A sérelmes eredmény bekövetkezésének előre látása azt jelenti, hogy adott szituációban egyáltalán fennáll az eredmény bekövetkezésének és elmaradásának, illetve valamilyen más eredmény létrejöttének a lehetősége. A tényállásszerű eredmény esetleges bekövetkezése csak egy a több másik lehetőség közül, ami az elkövető tudatában megjelenik, így a ténylegesen bekövetkezett eredmény voltaképpen az egyik lehetőségnek a realizálódását jelenti. A következmények a több lehetőség közül véletlenszerűen jelennek meg: a kauzális történést - ellentétben a szándékossággal - az elkövető szándéka nem fogja át, nem irányítja.

A *luxuriával* kapcsolatban a legfontosabb kérdés az eshetőleges szándéktól való **elhatárolása**. Egyrészt azért, mert a törvény a szándékos elkövetést általában, a gondatlan elkövetést pedig csak kivételesen rendeli büntetni, másrészt azért, mert a gondatlan elkövetés azokban az esetekben is enyhébb jogkövetkezményekkel jár, amikor mindkét bűnösségi forma büntetendő.

Az eshetőleges szándék - tudatos gondatlanság elhatárolására a tudat-elmélet egyik képviselője, Frank tett kísérletet két közismert formulájával.

I. formulája szerint eshetőleges szándék akkor állapítható meg, ha az elkövetőt az eredmény biztos vagy szükségszerű bekövetkezésének tudata sem tartotta volna vissza a cselekvéstől. Ha azonban ekkor már nem követte volna el tettét, akkor csak *luxuria* állapítható meg.

II. formulájában a *dolus eventualis* „*az a sajátos pszichikai beállítottság, amellyel az elkövető azt mondja magának, hogy történjék így vagy úgy, legyen így vagy másképp, mindenesetre cselekszem.*”⁹⁰

Az elhatárolás szempontjából a nehézséget az okozza, hogy a magatartás lehetséges következményeinek előre látása az elkövető részéről mind az eshetőleges szándéknál, mind a *luxuriánál* megvan, a *tudati oldal* tehát mindkét esetben *egyezik*.

⁹⁰ Viski 1959. 238. o.

Ennek ellenére vannak szerzők (pl. Békés), akik a *tudati oldal különbözősége* mellett foglalnak állást. Ezt az előrelátás mélységére alapozzák, hiszen maga a törvény is megkülönböztetést tesz: eshetőleges szándéknál „következmények”-ről, *luxuriánál* pedig „lehetséges következmények”-ről beszél. A többségi álláspont azonban ennek kevésbé tulajdonít jelentőséget, szerintük a tudati elemek - hasonlóan a szándékosság két alakzatához - *luxuria* esetén is hiánytalanul megvannak; az elkövető itt is előre látja magatartása lehetséges következményeit, továbbá tisztában van a következmények társadalmi jelentőségével.

Tokaji szerint a *dolus eventualis* és a *luxuria* elhatárolása csakis az *érzelmi oldal* alapján lehetséges akkor, ha az elkövető *valószínűnek tartja* a következmény elmaradását, de emellett a bekövetkezés reális lehetőségével is számol, továbbá akkor is, ha *valamivel valószínűbbnek tartja* a bekövetkezést, mint az elmaradást.

A bírói gyakorlatból:

EBH2004. 1009. II. *A tudatos gondatlanság alapvetően az érzelmi oldalon tér el az eshetőleges szándéktól. A luxuria esetében az elkövető felismeri magatartásának lehetséges következményeit, de - szemben az eventuális szándékot jelző belenyugvással - a jelentős kockázatot elvállalva abban reménykedik, hogy a súlyos eredmény mégsem következik be. (...). [Ugyanígy ld. BH2005. 3. II. pont]*

BH1998. 518. II. *A tudatos gondatlanság és az eshetőleges szándék elhatárolásánál irányadó szempontok emberölés esetén.*

BH1992. 511. I. *Az eshetőleges szándékkal elkövetett életveszélyt okozó testi sértés büntette helyett gondatlanságból elkövetett életveszélyt okozó testi sértés vétségének megállapítása.*

Érzelmi alapon tartja lehetségesnek az elhatárolást Földvári is: a tudati és akarati oldal mindkét esetben pozitív, de az érzelmi oldalon *luxuriánál* egyértelműen negatív viszonyulás tapasztalható, szemben az eshetőleges szándékot jellemző közömbösséggel. [ld. 2. ábra]

	Eshetőleges szándék	Tudatos gondatlanság
Tudati oldal	+	+
Érzelmi tényezők	Ø	-
Akarati tényezők	+	+

*Tudati-érzelmi-akarati viszonyulás
eshetőleges szándék - tudatos gondatlanság esetén Földvári szerint*

2. ábra

A luxuria **érzelmi oldalát** az elmaradásban való **könnyelmű bizakodás** jellemzi, vagyis az, hogy az elvileg lehetséges eredmény mégsem fog bekövetkezni. Az előre látott lehetséges következményekhez való pszichés viszony tehát nem közömbös, hanem negatív, az elkövető a következmények bekövetkezését sem nem kívánja, sem nem nyugszik bele, hanem bízik azok elmaradásában.

A bizakodás lehet alaptalan (a), könnyelmű (b), illetve alapos (c). [ld. 3. ábra]

a) Alaptalan bizakodás

Alaptalan a bizakodás, ha az elkövető tudatában megjelent az eredmény-lehetőség képzete, bár remélte, hogy magatartása nem jár következménnyel (vagyis jobban szeretne volna az eredmény elmaradását, mint bekövetkezését). A cselekmény kifejtését mégis fontosabbnak tartotta, mint az eredmény elmaradását. A Legfelsőbb Bíróság szerint „a bizakodás merőben alaptalan, ha az adott helyzetben szinte szükségszerű eredmény elmaradása csupán a véletlenek találkozására folytan történhetne meg”⁹¹ Ebben az esetben azonban nem gondatlanság, hanem szándékosság állapítandó meg, mivel a pusztán vágyakozás nem könnyelműségnek, hanem belenyugvásnak, vagyis eshetőleges szándéknak minősül.

A bírói gyakorlatból:

EBH2004. 1009. II. (...) „Akkor viszont, amikor a **bizakodás merőben alaptalan** (mert az adott helyzetben szinte szükségszerű eredmény elmaradása csupán a véletlenek találkozására folytan történhetne meg), az eredménybe való belenyugvásról, tehát eshetőleges szándékról

⁹¹ Idézi Görgényi [et al.] 2007. 167. o.

van szó”.

[Ugyanígy ld. BH2005. 3. II. pont]

BH2007. 1. II. *Tudatos gondatlanság megállapításához olyan tények feltárása szükséges, amelyből okszerűen következik a terheltnek az eredmény elmaradásában való bizakodása. A tényekkel alá nem támasztott pusztá vágyakozás azonban nem más, mint a következményekbe való belenyugvás, tehát eshetőleges szándék.*

BH1998. 417. II. *Az eshetőleges szándék és a tudatos gondatlanság esetén egyaránt tisztában van az elkövető a magatartásának várható következményeivel; (...) ha viszont ez a bizakodás ténybeli alapot nélkülöző alaptalan vágyakozás, ez már az eredmény bekövetkezésébe való belenyugvást jelenti, amely az eshetőleges szándék megállapítására nyújt alapot.*

b) Könnyelmű bizakodás

Könnyelmű bizakodás - és ez alapján tudatos gondatlanság - akkor állapítható meg, ha az elkövető bizakodása *nem alaptalan*, ám a következmények elkerülhetőségének megítélésében könnyelműség áll fenn. Nem alaptalanul bizakodik az elkövető akkor, ha nem a „véletlenekre épít”: vagyis valamely konkrét körülményre (saját tudására,⁹² képességére, tapasztalataira, az eredmény elhárítása érdekében kifejtett magatartására, illetve konkrét külső körülményekre) alapozza az eredmény elmaradásához fűzött reális reményét.

A bírói gyakorlatból:

BH2001. 255. *„A Btk. 14. §-ában felvett tudatos gondatlanság érzelmi oldalára viszont a lehetséges eredmény elmaradásában való bizakodás a jellemző. Ez több mint pusztá vágyakozás, vagyis az elkövető nem a véletlenre számítva várja az eredmény elmaradását, hanem a saját képességeire, tapasztalataira, az eredmény elhárítására tett konkrét intézkedésre vagy konkrét külső körülményekre. A bírói gyakorlat szerint az ölési szándék akkor áll fenn, ha az elkövető tudata mindazon tényköörülményeket átfogja, amelyek az emberölés törvényi tényállásának a tárgyát és a tárgyi oldal elemeit alkotják. Ezért nem luxuriáról (tudatos gondatlanságról), hanem eshetőleges szándékról van szó, amikor a halál*

⁹² Tokaji szerint épp ezért az érzelmi oldal tudati mozzanatokkal átszőtt jelenség.

elmaradását illetően az elkövető legfeljebb a véletlenben bizakodhatott. Aki ugyanis az eredmény elmaradását a véletlenre bízta, az ténylegesen belenyugszik az eredmény bekövetkezésébe.”

BH1998. 417. II. *Az eshetőleges szándék és a tudatos gondatlanság esetén egyaránt tisztában van az elkövető a magatartásának várható következményeivel; amennyiben a hátrányos következmények bekövetkezésében való bizakodásnak **ténybeli alapja van**, vagyis a saját képességében, tapasztalati tényekben vagy megfontolás tárgyává tett reális intézkedés eredményességében bizakodik: a luxuria megállapítható (...).*

A könnyelműséget a jogalkalmazó utólagos értékelése teremti meg. „A luxuriának a könnyelműség nem lélektani ismérve, hanem bírói értékelés alá eső mozzanata. Ez a mozzanat nem a tettes tudatában van jelen, hanem - értékítélet formájában a bíró fejében születik meg. A „könnyelműség” az a bírói megállapítás, hogy az adott szituációban a tettesnek nem lett volna szabad bizakodnia az eredmény elmaradásában, és nem lett volna szabad a bajt okozó magatartást tanúsítania.”⁹³

Földvári felteszi a kérdést, hogy miből lehet megtudni, hogy az elkövető a következmények bekövetkezésébe nem belenyugodott, hanem bizakodott. Válasza erre: a külső körülményekből, vagyis az elkövető viselkedéséből, egyes megnyilvánulásaiból. Vizsgálni kell, hogy az elkövető mi mindent tett meg a káros eredmény elhárítása érdekében a bűncselekmény elkövetésekor, illetve mire utal az elkövetés után tanúsított magatartása. Ha például igyekezett megtenni mindent a beállítás megakadályozására, akkor ez a bizakodást jelzi, nem a belenyugvást. A szubjektív oldalra tehát az objektív oldalból lehet következtetni.

c) Alapos bizakodás

Alapos a bizakodás, ha az eredmény olyan körülmény, vagy ok közrehatásával következett be, amely az elkövetéskor nem volt felismerhető, előre látható. Ebben az esetben bűnösségről - akár szándékosság, akár gondatlanság formájában - még az eredmény bekövetkezése esetén sem beszélhetünk, vagyis bűncselekmény nem állapítható meg.

⁹³ Belovics [et al.] 2003. 125. o.

A bizakodás fajtája	A bizakodás jellemzője	A bűnösség formája
alaptalan	Az elkövető tudatában megjelent az eredmény lehetőségének képzete, de jobban szerette volna annak elmaradását, mint bekövetkezését. A bekövetkezés valószínűsége nagyobb, mint az elmaradásé.	esetleges szándék (<i>dolus eventualis</i>)
könnyelmű	Az eredmény lehetősége itt is felmerül, de az elkövető reálisan (tehát nem alaptalanul!) bízott annak elmaradásában. Az elmaradás valószínűsége a nagyobb, nem a bekövetkezésé.	tudatos gondatlanság (<i>luxuria</i>)
alapos	Az eredményhez vezető körülményt nem lehetett előre látni, így azt az elkövető sem ismerhette fel.	NEM állapítható meg bűnösség!

A bizakodás fajtái, jellemzői

3. ábra

Az elhatárolással kapcsolatban Békés boncolgatja azt a kérdést, hogy a *dolus eventualis* - *luxuria* határvonalát a jogellenesség (társadalomra veszélyesség) aktuális, illetve potenciális tudata alapján meg lehet-e vonni. E kérdésre - ellentétben pl. Viski-vel - Békés nemleges választ ad. Szerinte ugyanis a társadalomra veszélyesség vagy jogellenesség (potenciális) tudata a tudatos gondatlanságot is jellemzi. Békés szerint az elhatárolás azért nem lehetséges, mert „*minden luxuriózus sérelemkozást időrendileg a szándékos veszélyeztetés szakasza előzi meg.*”⁹⁴ Az elkövető előre látja magatartása következményeinek lehetőségét, és a veszély lehetőségébe még belenyugszik, de annak sérelembe fordulását már nem kívánja, illetve abba bele sem nyugszik, hanem bízik az előre látott lehetőség sérelembe fordulásának elmaradásában. Ez a *luxuriában benne rejlő veszélyeztetési szándék* joglogikai szempontból nem különbözik a sértési szándéktól: tehát a szándékossághoz megkövetelt jogellenességi (társadalomra veszélyességi) tudat a *luxuriát* is szükségképpen jellemzi, ezért nem lehetséges az elhatárolás.

Tokaji - bár korábban a Békés által felvázolt gondolatmenetet fogadta el - 1984-ben publikált könyvében már nem minden esetben fogadja el azt, hogy a sérelemben álló eredmény bekövetkezésére vonatkozó *luxuriában* szükségképpen benne rejlik a veszélyeztetési szakig terjedő szándék, mivel szerinte lehetséges olyan is, amikor a veszélyeztetés szakára is csak a *luxuria* terjed

⁹⁴ Békés 1974. 410. o.

ki.

2.2. Hanyag gondatlanság

A gondatlanság másik alakzata a **hanyag gondatlanság** (*negligentia*), azaz a „*fel nem ismert felismerhetőség*” (Békés).

A felismerhetőséget kezdetben két különböző álláspont magyarázta, az objektivisták és a szubjektivisták felfogása.⁹⁵ Ezekből formálódott ki később a gondosság két mércéje, az objektív gondossági kötelesség és az ennek tanúsításához szükséges képesség.

A **szubjektivisták** a felismerhetőség határait a tettes személyes képességei alapján próbálták meghatározni. Ha a külső körülmények megfelelő alapot adtak ahhoz, hogy a tettes az okozati kapcsolatot előre lássa, az elkövető érzékszerveinek megfigyelése, absztrakt tapasztalati tudásának felmérése, ítélőképessége, egyéb szellemi képességei, jogos bizakodása és a figyelem kötelességszerű megosztottsága, illetve (tárgyi körülményként) a felismeréshez szükséges idő vizsgálatával igyekeztek választ adni arra a kérdésre, hogy konkrét esetben és adott elkövető tekintetében fennállott-e az előrelátás és elkerülés lehetősége.

Az **objektivisták** - bár a külső körülmények fontossága mellett ők is elismerik az érzékszervek vizsgálatának szükségességét, valamint a külső körülmények pszichikai behatásának (pl. fáradtság, izgalom) jelentőségét - nem fogadják el a szubjektivisták nézetét. Az objektivisták szerint a jog generális jellegéből adódóan a felismerhetőség nem individuálisan, hanem általánosságban határozható meg.

Az elkövető hanyagság esetén nem látja előre magatartásának lehetséges következményeit, így azokhoz érzelmileg sem viszonyulhat: azaz hiányzik mind az értelmi, mind az érzelmi oldal. [ld. 4. ábra]

⁹⁵ Bővebben ld. Békés 1974. Nyolcadik fejezet 2. a) pont

	Hanyag gondatlanság
Tudati oldal	-
Érzelmi viszonyulás	-
Akarati tényezők	-

*Tudati-érzelmi-akarati viszonyulás
hanyag gondatlanság esetén Földvári szerint*

4. ábra

Hanyag gondatlanság esetén a tárgyi oldalhoz nem fűződik semmiféle aktív pszichés viszony, a reális lélektani kapcsolatot a bírói értékelés pótolja: *„a negligenciának nincs egzakt pszichológiai alapja, mivel egy olyan normatív kategória, amelynek a társadalom követelmény-rendszerétől és a jog világától független önálló értelme nincs.”*⁹⁶

Ha mind az értelmi, mind az érzelmi, akarati oldal hiányzik, akkor mi a negligens bűnösség felróhatóságának alapja?

Földvári szerint pont ez, vagyis a lelki háttér teljes hiánya. A jogalkalmazó utólag értékeli, hogy az elkövető saját képességeihez, lehetőségeihez mérten az objektíve előre látható és elkerülhető eredményt előre láthatta volna-e, illetve elkerülhette volna-e, ha a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést fejti ki.

Békés több elméleti felfogást is felvázol, miszerint a hanyagság bűnösségi tartalma három kategóriába sorolható:

- 1) a hanyagság lehet *aktuális akarathiba*,
- 2) az érzelmi teória szerint az eredményre nem gondolásnak *érzelmi oka* van, vagy *érdekhányból* származhat,
- 3) a jellembűnösségi teória szerint pedig a *hibásan felépített személyiségben* rejlik a hanyagság (a szerzett karakter olyan állandósult hiánya, amely az aktuális akarati hibát okszerűen hozta létre).

⁹⁶ Blaskó 2004. 82. o.

A szemrehányás előfeltétele hanyagság esetén **kettős**: egyrészt a következmények előrelátásának objektív lehetőségét, másrészt az előrelátásnak az elkövetőtől való elvárhatóságát kell vizsgálni. *„Az előre nem látás ténye önmagában nem lehet a büntetendőség logikai fundamentuma, hiszen a végtelenül eredményt okozó sem látja előre a kauzalitást s megbüntetése mégis ellentmondana a józan észnek.”*⁹⁷ Hanyag gondatlanság akkor állapítható meg, ha a magatartás lehetséges következményeinek az előrelátása objektíve lehetséges volt, de az elkövető szubjektíve nem tanúsította a tőle elvárható figyelmet, illetve körültekintést.

A felelősség hanyagság esetén is csak addig terjed, ameddig az elkövetőtől elvárható az előreláthatóság, vagyis nem feltétlenül a bekövetkezett eredményig. Itt is érvényesül tehát az a generális szabály, hogy **az elkövető felelőssége nem terjedhet túl bűnössége határain**.

Az elkövetőtől elvárható **előre láthatóságnak** két feltétele van: a gondosságra való kötelesség, azaz objektív előreláthatóság (a), és a gondosságra való képesség, azaz szubjektív előreláthatóság (b).

A bírói gyakorlatból:

BH2000. 236. II. *A hanyag gondatlanság szempontjából az objektív gondossági kötelesség megszegése és a szubjektív elvárhatóság körében vizsgálandó körülmények.*

A BH indokolásban olvashatjuk: *„(...) a hanyag gondatlanság esetén a büntetőjogi felelősség megállapításának két alapvető feltétele van, nevezetesen az objektív gondossági kötelesség megszegése és a szubjektív előreláthatóság fennállása”.*

a) A gondosságra való kötelesség (objektív előreláthatóság)

Azt, hogy valaki nem lát előre valamilyen káros eredményt, csak akkor lehet felróni neki, ha létezik egy olyan kötelesség, amelyet ha nem mulasztott volna el teljesíteni, akkor a káros következmény sem következett volna be. A mulasztás jogi értelemben nem egyszerűen nem tevés, hanem *valaminek a nem tevése*, azaz valamely kötelesség nem teljesítése. Viski írja: *„az előrelátás hiánya csak akkor róható az elkövető terhére, ha az számára nem csupán - objektíve és szubjektíve - lehetséges volt, hanem egyúttal azt el is „mulasztotta”, vagyis az kötelessége lett volna. (...) a*

⁹⁷ Békés 1974. 172. o.

lehetséges előrelátás kötelességellenes elmulasztása teszi teljessé a felelősséget”⁹⁸

A kötelességszerű magatartás társadalmi igény, a megkövetelt figyelmet vagy körültekintést a jog nyelvén az **objektív gondossági kötelesség** jelenti. Objektív, mert egy meghatározott körbe tartozó személyekre vonatkozik, olyan személyekre, akik ugyanolyan tevékenységet közel azonos körülmények között fejtenek ki. *„Azonos helyzetben mindenkit azonos gondossági kötelesség terhel, míg különböző helyzetekben a gondossági kötelesség helyzetenkénti zsinórmértéke is különböző”⁹⁹*

Egy adott körbe tartozó tevékenység gyakorlója az ún. **modell**. Az azonos társadalmi tevékenységet kifejtőkről mintázott modellel szembeni követelmények pedig az ún. **típuskötelességek**. A **típuskötelességek** azokat az általánosan elvárható magatartásokat jelentik, amelyeket egy meghatározott feladatot ellátó személytől adott körben a társadalom elvár: ezek konkrét írott szabályokból, illetve megszilárdult íratlan szabályokból ismerhetők meg, továbbá a mindennapos élettapasztalatokból szűrhetők le.

A modell a tevékenységét a társadalmi elvárásokhoz képest gondosan látja el: *„az absztrakció szintjén megalkotott gondos modell is - bizonyos gyakorisággal - hibát követ el. Ha nem így volna, akkor nem gondos, hanem tökéletes volna. (...) a magatartási standard tehát nem a hibamentes, hanem az alacsony hibaszázalékú viselkedés”¹⁰⁰*

A társadalmi elvárásoknak megfelelően - egyes nyilvánvaló esetekben - az objektív gondossági kötelességet az elkövető *külön tudása* felfokozhatja (csak a *már* megszerzett tudás jöhet szóba, nem a megszerzhető). Ennek egyik legszembetűnőbb esete a „modell-pozíciók halmozódása” (amikor pl. a szülő orvos is egyben).

⁹⁸ Viski 1962. 19. o.

⁹⁹ Tokaji 1984. 233. o.

¹⁰⁰ Irk Ferenc: A gondatlan bűncselekmények újrakodifikálásának elméletéhez, *Jogtudományi Közlöny*, 2002 (57. évf.) 3. sz. (117-124. oldal) 124. o.

A hanyagság tipikusan eredmény-bűncselekményeknél¹⁰¹ büntetendő, mégpedig akkor, ha a tényállásszerű eredmény az objektív gondossági kötelesség megsértéséből¹⁰² származik. Az objektív gondossági kötelesség azonban azt feltételezi, hogy az eredmény egyáltalán előrelátható és ezáltal elkerülhető legyen; objektív előrelátás hiányában a gondossági kötelesség fel sem merülhet. Békés az objektív gondossági kötelesség tartalmi elemének az eredmény elkerülésének objektív lehetőségét tekinti, így nála a gondosságsértés *„nem formális szabályellenesség, hanem az eredmény (a jogtárgysértés vagy veszélyeztetés) objektív előreláthatósága és elkerülhetősége ellenére cselekvés.”*¹⁰³

Az objektív gondossági kötelesség megsértésében Békés - Viskihez hasonlóan¹⁰⁴ - **jogellenességi ismérvet** lát. Az objektív gondossági kötelesség eszerint a jogellenesség kereteit szabja meg, nem pedig a hanyagság miatti felelősség szélső határát jelenti (ez utóbbi Tokaji felfogása). *„A jogellenességnek a diszpozícióban ki nem fejezett olyan eleme is van - előrebozsátva: az objektív gondossági kötelesség megsértése - amelynek hiányában elesik a magatartás jogellenessége és a társadalomra veszélyesség vizsgálatának lehetősége.”*¹⁰⁵ Békés szerint a jelenség megfordítva is áll, eszerint az objektív gondossági kötelesség teljesítése jogellenességet kizáró hatással bír: *„az objektív gondossági kötelesség gyakorlása a jogilag nem kívánatos eredmény előidézése esetében is kizárja a cselekmény jogellenességét.”*¹⁰⁶

A gondossági kötelességnek két nagy területe van: a hivatásbeli, vagyis szakmai (aa), és a magánéletbeli (ab) gondossági kötelesség.

aa) A hivatásbeli gondossági kötelesség

A hivatásbeli gondossági kötelesség valamely jogilag vagy szakmailag szabályozott magatartás

¹⁰¹ Ezzel szemben *„Immateriális bűntettek körében a gondossági kötelesség az objektív előreláthatóságtól és az objektív elkerülhetőségtől függetlenül az a viselkedési standard, amelyet az adott szituációban levő személlyel szemben a társadalom támaszt.”* Békés 1974. 293. o.

¹⁰² Az objektív gondossági kötelesség megszegése nem csak a gondatlan bűncselekmények tekintetében merül fel: Békés - utalva Viski hasonló álláspontjára - leszögezi, hogy *„az objektív gondossági kötelesség megszegése a szándékos bűncselekményeknek is szükségképpen s egyben magától értetődő alkotóeleme”,* amely nem szorul vizsgálatra. Békés 1974. 242. o.

¹⁰³ Békés 1974. 226. o.

¹⁰⁴ Viski szerint: *„a gondossági kötelesség megszegésének hiánya - a tényállás megfogalmazásától függően - a cselekmény diszpozíciószerűségét vagy jogellenességét zárja ki.”* Idézi: Békés 1974. 204. o.

¹⁰⁵ Békés 1974. 211. o.

¹⁰⁶ Békés 1974. 234. o.

tanúsítása körében jelenik meg: a foglalkozási, a munkavédelmi, a balesetvédelmi, illetve a közlekedési szabályok a büntetőjog szempontjából **külön normák**. „A külön normák lényegében tapasztalati tények absztrakciói s általában megtestesítik azt az objektív előreláthatóságot, amely megtartása esetén a következmények előre látása és elkerülése biztosított.”¹⁰⁷ A külön norma mindenki számára eligazodást nyújt abban, hogy konkrét hivatás gyakorlójának adott helyzetben milyen elvárható magatartást kell tanúsítania. A külön norma hatálya alá tartozó személytől elvárható a norma ismerete, vagyis ennek nem tudása általában nem teszi menthetővé a kötelességszegést. A külön norma megszegését jelenti továbbá, ha valaki indiszponált állapotban kezd hozzá a foglalkozásszerű cselekmény kifejtéséhez, illetve olyan feladatra vállalkozik, amely meghaladja ismereteit.

A külön norma megszegése ma már egyes törvényi tényállások elkövetési magatartásaként is megjelenik. Ezekben az esetekben a külön norma megszegése - mint objektív tényállási elem - már a bűnösség elemzését megelőzően vizsgálendő. Tehát amennyiben már itt kiderül, hogy az elkövető a külön normát betartotta, bűnösségének vizsgálatára már nem kerülhet sor, mivel **felelőssége a tárgyi oldal alapján kizárt**.¹⁰⁸

A törvényhozó több olyan bűncselekményt is szabályoz, amelynél az elkövető a tényállásban szabályozott külön norma megszegése következtében létrejövő konkrét **veszélyhelyzet** miatt felel. A külön norma (pl. KRESZ-szabály, foglalkozási szabály) megszegése ilyen esetekben lehet szándékos, illetve gondatlan is. Szándékos szabályszegésből mind gondatlan, mind szándékos veszélyhelyzet származhat, azonban abban az esetben, ha a szabályszegés gondatlan volt, az ebből származó veszélyhelyzet is csak gondatlan lehet. Előfordul azonban, hogy a szabályszegés tekintetében még gondatlanság sem állapítható meg, vagyis a magatartás tanúsítója vétlen volt a szabályszegést illetően. Ebben az esetben a veszélyhelyzet vonatkozásában még gondatlanság sem állapítható meg. Vagyis **legalább gondatlan szabályszegés** szükséges ahhoz, hogy a veszélyhelyzet előidézése tekintetében is fennforogjon a gondatlanság. A gondatlan szabályszegés jelenti tehát a

¹⁰⁷ Békés 1974. 127. o.

¹⁰⁸ A Tervezet 14. §-a a hanyag gondatlanság esetén a hivatásbeli gondossági kötelességet szövegszerűen is megjelenítette volna a Btk.-ban: „Gondatlanságból követi el a bűncselekményt, aki (...) e következmények lehetőségét azért nem látja előre, mert a szakmai szabályokban meghatározott, vagy a rá nézve egyébként kötelező, tőle elvárható figyelmet vagy körülményt elmulasztja.” Eszerint a Tervezet alapján a hanyag gondatlanság nem az előrelátás hiányától, hanem bizonyos kötelező normák megtartásának az elmulasztásától függött volna. A kötelező normák a magatartás káros következményeinek elkerülését lettek volna hivatottak biztosítani. Ilyen értelemben, ha a káros következmény a kötelező normák megtartása ellenére is megvalósul, az eredmény a magatartás tanúsítójának nem róható fel.

veszélyhelyzetért való felelősség alsó határát. [ld. 5. ábra]

A bűnösség formája	
a szabályszegés vonatkozásában	a veszélyhelyzet előidézésében
szándékosság	szándékosság gondatlanság egyaránt lehet
gondatlanság	csak gondatlanság lehet
∅ (sem szándékosság, sem gondatlanság NEM állapítható meg)	∅ még gondatlanság sem foroghat fenn!

A bűnösség formái veszélyeztetési bűncselekményeknél

5. ábra

A töle elvárhatóság - mely általánosságban arra a kérdésre ad választ, hogy az elkövető a személyes képességeinél fogva képes volt-e az objektív gondossági kötelesség teljesítésére - hivatásbeli gondatlanság esetén az elkövetőtől, mint valamely foglalkozás gyakorlójától megkövetelt elvárhatóságot fejezi ki. Vagyis azt kell vizsgálni, hogy a személy szerinti elkövető ugyanazt a gondosságot tanúsította-e, mint ami az ún. modellől, vagyis ugyanannak a foglalkozásnak a gyakorlójától objektíve elvárható. Az objektív és a szubjektív gondosság tehát általában egybeolvad, és csak kivételesen válik el (pl. előre nem látható hirtelen rosszullet lép fel). Ez azt jelenti, hogy a külön norma megszegése, vagyis az objektív gondosságsértés általában már önmagában megalapozza a felelősséget.

Ennek ellenére előfordulhat, hogy az elkövető felelőssége a külön norma megsértése és az eredmény bekövetkezése ellenére sem állapítható meg, vagyis a szabályok figyelmen kívül hagyása csak **indíciuma**, és nem perdöntő bizonyítéka a gondossági kötelesség megsértésének (Békés). „Az a tény, hogy egy károkozó cselekmény valamely tapasztalati elvbe vagy műszabályba ütközik, csak ismertető jele, de nem bizonyítéka a gondosságsértésnek.”¹⁰⁹ Kizárt a felelősség ugyanis akkor, ha a szabályszegés ténye és a káros eredmény bekövetkezés között *nincs közvetlen okozati kapcsolat*, vagyis a káros eredmény szabályszerű magatartás kifejtése esetén - tehát a modellől elvárható tevékenység esetén - is bekövetkezett volna. Ez az ún. **objektív elkerülhetetlenség** esete. Az

¹⁰⁹ Békés 1974. 266. o.

elkövető ilyen esetben nem vonható felelősségre, felelőssége ugyanis csak olyan következményekért állhat fenn, amelyek előreláthatók és elkerülhetők lettek volna a külön normában foglalt kötelességszerű magatartás tanúsítása esetén.

Mellőzni kell a bűncselekmény megállapítását akkor is, ha az elkövető a társadalmilag még előnyös kockázatminimummal cselekszik (**megengedett rizikó**t vállal). A büntetőjog ugyanis a veszély bizonyos fokait tolerálja, a veszélyeztetés generálisan nem tilalmazott. „A veszélyeztetésről való lemondás visszafejlesztene a civilizációt” – írja Békés.¹¹⁰ A megengedett rizikó határait az objektív gondossági kötelesség vonja meg: „*valamely magatartás mindaddig a társadalmilag elismert rizikó határain belül helyezkedik el, ameddig a belőle folyó konkrét következmény lehetőségek az objektív előreláthatóság körén kívül helyezkednek el.*”¹¹¹ A megengedett kockázat körébe tartozó magatartásokat az utólagos értékelés során büntetőjogilag tolerálni kell.

A rizikónak több formája ismert: **megengedett** rizikót jelent a jogilag elismert absztrakt veszély, vagyis a veszélyes tevékenységek engedélyezése, **megtűrt** rizikónak tekinthető az a *fokozott* absztrakt veszély, amiből diszpozíciószerű eredmény nem következik, és amit a büntetőjog még eltűr. Ha azonban a diszpozíciószerű eredmény realizálódik, a cselekmény már a **tiltott** rizikó kategóriájába kerül. Logikailag a megtűrt és a tiltott rizikó azonos, mert mindkettőt az objektív gondossági kötelesség megszegése jellemzi. „A megengedett rizikó keretében végrehajtott okozás „baleset”, a tiltott rizikó körében előidézett pedig az objektív gondossági kötelesség megsértésével létrehozott bűncselekményi eredmény.”¹¹²

A szabály (külön norma) megszegése Viski szerint is csak az objektív gondossági kötelesség bűnös megsértésének indíciuma. Két esetet vázol fel, amikor a szabályszegés ellenére az objektív gondossági kötelesség megszegéséért nem tehető szemrehányás:

- 1) egyrészt akkor, ha az elkövető nem ismerte és nem ismerhette fel, hogy magatartása szabályszegő,
- 2) másrészt akkor, ha az elkövetőtől adott esetben a szabályszegés felismerése vagy felismerhetősége dacára nem volt elvárható más magatartás tanúsítása.

¹¹⁰ Békés 1974. 294. o.

¹¹¹ Békés 1974. 305. o.

¹¹² Békés 1974. 305. o.

ab) A magánéletbeli gondossági kötelesség

A gondossági kötelesség másik nagy területe a magánéletbeli gondossági kötelesség. Ebben a körben az általános élettapasztalatok alapján létrejövő objektív elvárások jelennek meg, vagyis az *átlagembertől elvárható magatartás mércéje*. Ezeket akkor vizsgálhatjuk, ha az elkövető nem áll semmilyen hivatás, illetve foglalkozás szabálya alatt.

A mindennapi élet során megkövetelt gondossági kötelességnek nincsenek „külön normái” (illetve csak kivételesen, pl. az elektromos készülékek használati utasításai). A magánéletbeli gondosság tartalmát és terjedelmét objektíve a társadalmilag kialakult gyakorlat határozza meg. A mindenkit terhelő azonos magánéletbeli gondossági kötelességet az *átlagemberrel* szemben támasztott követelmények (általános élettapasztalat, közgondolkodás, közfelfogás) alapján a jogalkalmazó állapítja meg.

A bírói gyakorlatból:

BH1994. 168. I. *A gondatlanság megállapítása szempontjából az objektív gondossági kötelességet az átlaggal szemben támasztott társadalmi követelmény alapján kell megítélni, hacsak az elkövető nem áll valamely meghatározott hivatás vagy foglalkozás szabályainak hatálya alatt.*

A BH indokolása szerint: „A Btk. 14. §-ában írt „tőle elvárható figyelem és körültekintés” meghatározásnak **kettős jelentése** van; jelenti egyrészt az általánosan elvárható magatartást, azt az **objektív gondossági kötelességet**, amelyet egy meghatározott feladatot ellátó személytől ebben a körben a társadalom elvár, másrészt a „**tőle elvárhatóság**” az alanyi bűnösség eleme, és arra a kérdésre ad választ, hogy az elkövető a személyes képességeinél fogva képes volt-e az objektív gondossági kötelesség teljesítésére.”

b) A gondosságra való képesség (szubjektív előreláthatóság)

A hanyag gondatlanság szubjektív, adott elkövetőre konkretizálódó ismérve a **gondosságra való képesség** (gondossági kötelesség tanúsítására való képesség). A jogalkalmazónak minden esetben fel kell tárnia a bűncselekmény elkövetése mögött meghúzódó szubjektív tartalmat, vagyis el kell végeznie a megállapított kötelességszegés egyéniesítését; ezt kívánja meg a tőle elvárhatóság követelménye. Ennek vizsgálatakor nem lehet figyelmen kívül hagyni az elkövető fizikai és szellemi

adottságait, sajátos képességeit, esetleges szaktudását. A tőle elvárhatóság azonban „nem egyszerűen az egyén személyes képességeit, hanem egyszersmind a társadalomban betöltött szerepét is jelöli.”¹¹³

A gondosságra való képesség vizsgálata során arra a kérdésre kell választ adni, hogy az elkövető az elkövetés idején szenvedett-e olyan képességhiányban vagy gyengeségben, amely az általános élettapasztalat szerint elvárható gondossági kötelesség felismerésében és a következmények elvárható előrelátásában akadályozta volna. „Nem állapítható meg hanyagság annak a terhére, aki a személyes tulajdonságai, körülményei, pillanatnyi állapota alapján nem volt képes olyan gondosság tanúsítására, aminek révén előre láthatta volna a tényállás megvalósulását.”¹¹⁴ A képességek utólagos bizonyítása azonban nem egyszerű feladat, hiszen ha belegondolunk, saját egyéni képességünk határa is folyamatosan változik.

3. A vegyes bűnösség

Ha egy bűncselekmény csak szándékos elemeket tartalmaz, akkor szándékos bűncselekményről van szó, ha csak gondatlan elemei vannak, akkor gondatlan bűncselekménnyel állunk szemben. Ha azonban az objektív tényállási elemek egy részére a szándékosság, más részére pedig a gondatlanság terjed ki, akkor **vegyes bűnösségű** bűncselekményről van szó. A törvény a vegyes bűnösségű bűncselekmény kategóriáját nem ismeri, és nem tartalmazza a vegyes bűnösség megnevezést sem. A büntetőjog rendszerében ezeknek a bűncselekményeknek egy része a szándékos, más része pedig a gondatlan bűncselekmények jogi sorsát osztja.

Legáltalánosabb (legtágabb) értelemben akkor beszélünk vegyes bűnösségről, ha a szándékos és gondatlan elemek a bűncselekmény alaptényállásában keverednek. Ez általában nem okoz minősítési problémát, mivel ilyen esetben - tehát ha valamely **alaptényállásban** szereplő elem (legyen az akár eredmény!) egyikére is csupán a gondatlanság terjed ki - az egész bűncselekmény gondatlannak minősül (pl. Btk. 165. § (1) bekezdés - foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés, vagy Btk. 235. § (1) bekezdés - közúti baleset okozása). Az ilyen bűncselekményeknél a vegyes

¹¹³ Békés 1974. 250. o.

¹¹⁴ Tokaji 1984. 235. o.

bűnösség a büntetés kiszabásakor jön figyelembe. Itt lehet figyelembe venni adott esetben az eredményhez vezető szabályszegés szándékos, illetve gondatlan voltát is, mivel ezek a bűncselekmény minősítésére nincsenek befolyással, de büntetéskiszabási szempontból nem elhanyagolhatók.

A vegyes bűnösség vizsgálata a **minősítő** körülmények tekintetében problematikus.

A szándékosságnál láttuk, hogy a bűncselekmény minősített esetéért az elkövetőt felelősség csak abban az esetben terheli, ha szándéka a **nem eredménynek** minősülő minősítő körülményt is átfogja. Ha erre az „egyéb objektív ismérvre” (pl. elkövetés helye, ideje, módja, eszköze) az elkövetőnek csupán a gondatlansága terjed ki, akkor a minősített eset **nem** írható az elkövető terhére, hanem csak a szándékos bűncselekmény alapesete állapítható meg. Tehát a vegyes bűnösségnek a bűncselekmény minősítésére kiható jelentősége nincs.

De mi a helyzet akkor, ha a minősítő körülmény **eredmény**?

Az egyik eshetőség az, amikor az elkövető tudata az eredményt mint minősítő körülményt is átfogta, és annak bekövetkezését kívánta, vagy abba belenyugodott. Ilyenkor tisztán szándékos bűncselekményt lehet megállapítani, tehát nincs vegyes bűnösség.

A másik esetet a **Btk. 9. §-a** szabályozza: *„Az eredményhez, mint a bűncselekmény minősítő körülményéhez fűzött súlyosabb jogkövetkezmények akkor alkalmazhatóak, ha az elkövetőt az eredmény tekintetében legalább gondatlanság terheli.”* Eszerint az elkövető nem csak szándékossága esetén felel az eredményért mint a bűncselekmény minősítő körülményéért, hanem akkor is, ha ezen eredmény tekintetében csak gondatlansága állapítható meg. Ilyenkor **szoros értelemben vett vegyes bűnösséggel** állunk szemben.

A hatályos **Btk. 9. §-a** tehát csak akkor alkalmazható, ha:

- az alaptényállás tekintetében az elkövető szándékossága megállapítható, és
- minősítő körülményként eredmény szerepel, és
- erre az eredményre nézve legalább gondatlanság terheli az elkövetőt.

A vegyes bűnösség vizsgálata csak a szándékos alaptényállás melletti gondatlan eredményokozás tekintetében releváns, mivel logikailag kizárt, hogy gondatlan elkövetési magatartásból szándékos eredményokozás következzen.

Az elkövető tehát a minősített esetért akkor is felel, ha a szándékos alaptényállás mellett a minősített esetben szabályozott eredményre *csak* gondatlansága terjed ki. Nem beszélünk szoros értelemben vett vegyes bűnösségről azonban akkor, ha az eredményre - mint minősítő körülményre - még a gondatlanság *sem* terjed ki: a büntetőjogi felelősség megállapításának a Btk. 9. §-a értelmében ugyanis az a feltétele, hogy minősítő körülményt *legalább* a gondatlanság átfogja. Ez a követelmény kizárja az objektív felelősséget. Az elkövető büntetőjogi felelőssége a minősített esetért csak az elkövető (bármilyen formában fennálló) bűnössége esetén állapítható meg. Azaz ha az elkövető szándéka csak az alaptényállási elemeket fogta át, de a minősítő eredmény tekintetében sem szándékossága, sem gondatlansága nem állapítható meg, akkor a bűncselekmény csak a szándékos alapeset szerint minősülhet.

A „legalább” szó azonban nem csak a gondatlanságot, mint alsó határt jelöli meg, hanem utal arra is, hogy az eredményre *elvileg a szándékosság is kiterjedhet*. Azok a bűncselekmények, amelyeknél ez a lehetőség fennáll, az ún. **potenciálisan vegyes bűnösségű** bűncselekmények. Ilyen bűncselekménynek tekinthető pl. az életveszélyt / maradandó fogyatékoságot / súlyos egészségromlást okozó testi sértés. Ezek mindegyike megvalósulhat vegyes bűnösséggel is, de úgy is, hogy a testi sértés mellett az elkövető szándéka az életveszély / maradandó fogyatékoság / súlyos egészségromlás okozására is kiterjed.

A bírói gyakorlatból:

BH2003. 1. *Az életveszélyt okozó testi sértés büntettét az emberölés büntettének kísérletétől az határolja el, hogy az elkövetőt testi sértés okozásának vagy a sértett megölésének - akár egyenes, akár eshetőleges - szándéka vezette-e.*

BH2001. 259. *Az elkövető cselekménye életveszélyt okozó testi sértés büntettének kísérlete helyett súlyos testi sértés büntettének minősül, ha a vádlott által a kés használatával*

megvalósított cselekmény esetén az elkövető szándéka nem irányult a ténylegesen okozottnál nagyobb, illetőleg súlyosabb sérülés előidézésére.

BH1997. 378. *Életveszélyt okozó testi sértés büntette kísérletének a megállapításánál az elkövetés módján, az eszköz jellegén, a sérülés célba vett helyén túlmenően azt is vizsgálni kell, hogy az életveszélyes sérülés bekövetkezése reális lehetőségét az elkövető tudata átfogta-e, és az ilyen sérülés bekövetkezésébe belenyugodva cselekedett-e.*

A szándékosság azonban abban az esetben, ha az eredmény halál, *nem* terjedhet ki a minősítő körülményre, a minősített alakzat ilyenkor **csak vegyes bűnösséggel** valósítható meg. A szándékosság a halálra azért nem terjedhet ki, mert ha kiterjedne, akkor már más (súlyosabb) bűncselekményt (emberölést) kellene megállapítani. Az ilyen, ún. **kényszerűen vegyes bűnösséggel** elkövethető bűncselekményeket ***praeterintentionalis*** bűncselekményeknek nevezzük.

Hatályos jogunkban egy praeterintentionalis bűncselekmény található, a Btk. 164. § (8) bekezdés második fordulatában szabályozott **halált okozó testi sértés**. E bűncselekmény megállapítására tehát kizárólag csak abban az esetben van mód, ha a halálos eredmény tekintetében az elkövető *gondatlansága* állapítható meg. Ez a gondatlan bűnösség akár *luxuria*, akár *negligentia* formájában fennállhat. *Luxuria* esetén - vagyis amikor az elkövető tudatában a halálos eredmény bekövetkezésének lehetősége felmerült - ez a halálos eredmény elmaradásában való könnyelmű bizakodást jelenti, tehát azt, hogy az elkövető e halálos eredményt egyáltalán nem kívánta, illetve abba bele sem nyugodott. Ha ugyanis kívánta, illetve belenyugodott, akkor a halálos eredmény tekintetében szándékosság állapítható meg, ez pedig már szándékos emberölést jelent. Viszont ha a halálos eredmény tekintetében még gondatlanságot sem lehet megállapítani, akkor a Btk. 9. § értelmében az elkövetőt e halálos eredmény miatt nem lehet felelősségre vonni.

A bírói gyakorlatból:

BH2003. 2. II. *A halált okozó testi sértés és az emberölés elhatárolása szempontjából annak van jelentősége, hogy az elkövető szándéka még eshetőlegesen sem irányul a sértett életének a kioltására, hanem kizárólag testi sérülés okozására; és a magatartásával okozati összefüggésben bekövetkezett halálos eredmény tekintetében a bűnösség kizárólag*

gondatlanság formájában jelentkezhet. Ha azonban az elkövető tudata átfogja a sértett élete kioltásának a lehetőségét, és ebbe belenyugodva cselekszik: az eshetőleges szándékkal elkövetett emberölés megállapításának van helye.

BH2001. 257. *Halált okozó testi sértés helyett emberölés megállapításának van helye, ha az erőteljes vádlott által a gyenge fizikumú sértettnek okozott sérülések jelentős száma, azok intenzitása és a sértett megtaposása folytán az a jogi következtetés vonható le, hogy a halálos eredmény viszonylatában a vádlottnak nem a gondatlansága, hanem az eshetőleges szándéka állapítható meg.*

BH2000. 281. I. *A halált okozó testi sértés mint préterintencionális cselekmény esetén az eredmény tekintetében fennálló gondatlanság fennállásának nem az a feltétele, hogy az eredmény előre látható legyen, hanem a halálos eredmény lehetőségének kell - az elkövetőtől elvárható figyelem és körültekintés mellett - felismerhetőnek lennie.*

BH1998. 573. II. *A halált okozó testi sértés büntette és a gondatlanságból elkövetett emberölés vétsége annak alapján határozható el, hogy az elkövetési magatartás szándékos vagy gondatlan-e.*

A praeterintentionalis bűncselekmények esetén az elkövető szándékos cselekményével olyan következményeket (eredményt) idéz elő, amelyekre szándékossága már nem terjed ki, felelősségét tehát olyan eredmény szabja meg, amely a szándékán túl (*praeter intentionem*) következett be.

Az elkövető szándékán túli eredményekért való felelősségét a jogfejlődés során több konstrukcióval is magyarázták. Ezek közül két történeti kategória, a *dolus indirectus* és a *culpa dolo determinata* érdemel említést.

A *dolus indirectus* a XVIII.-XIX. században jelent meg. A *dolus indirectus* szerint a szándékba a cselekménynek olyan következményei is beszámítottak, amelyeket az elkövető nem látott ugyan előre, de miután ezek a következmények adott cselekmény tekintetében az általános tapasztalat szerint többnyire be szoktak következni, az elkövetőnek igenis előre kellett volna látnia ezeket. Ez

a felfogás megtalálható az angolszász jogban, mivel ott a szokásos következmények szándékosként számítanak be (nem az elkövető részéről történő tényleges előrelátás a döntő, hanem az eredmény előreláthatósága egy „reasonable man” által).

A **culpa dolo determinata** Feuerbach nevéhez fűződik, és - bár a *versari in re illicita*-elv folytatásaként a praeterintentionalis bűncselekményekkel hozható összefüggésbe - tulajdonképpen a *gondatlanság egyik válfaját* jelentette. Culpa dolo determinataról volt szó akkor, amikor az elkövető az objektív gondossági kötelesség szándékos megsértésével, tehát egy szándékos alapbűncselekménnyel okozatban álló eredményt úgy idézett elő, hogy a kauzális folyamatot már nem látta előre - és így azt akarata sem fogta át -, ám mérsékelt gondossága mellett előreláthatta volna. A gondatlanságot tehát az eredmény potenciális előre látása (mint szűkebb értelemben vett culpa) és az azt szükségképpen megelőző szándékos kötelességszegés együtt alkotja. A culpa dolo determinata konstrukciója nem vált örökérvényűvé, ám Feuerbach a *gondossági kötelesség* felismerésével kétségtelenül maradandót alkotott.

Magyarországon **1961 előtt** felelősségre vonhatták az elkövetőt olyan szándékon túli eredményért is, amelyre még a gondatlansága sem terjedt ki. Vagyis az eredmény mint minősítő körülmény objektív büntethetőségi feltétel volt. A súlyosabb minősítő eredményért való objektív felelősséget a bevezetésben is ismertetett kánonjogi eredetű felelősségi formára alapították (*Versari in re illicita...*), melynek értelmében a tettes minden olyan eredményért felelt, amely valamely tilalmazott cselekmény folytán vagy kapcsán, azzal okozatosan következett be. „Az *alapcselekmény makulája beárnyékolta a következményeket.*”¹¹⁵

Viski a veszélyeztetésből beálló eredménnyel kapcsolatban kitér arra, hogy a *versari in re illicita* elvének volt az idők folyamán olyan értelmezése is, hogy az elkövetőt az általa okozott eredmény tekintetében már eleve azért gondatlanság terhelte, mert ez az eredmény egy tiltott előcselekménynek volt a következménye. Vagyis a tiltott előcselekménnyel történő elkövetés mintegy *gondatlansági vélelmet* állított fel az eredményre nézve. Viski azonban egyértelműen leszögezi, hogy szándékos veszélyeztető magatartás következtében beálló eredmény tekintetében sem lehet helye ilyen vélelemnek, hiszen „(...) *bármely következmény csak akkor számítható be az*

¹¹⁵ Békés 1974. 288. o.

elkövetőnek, ha e következmény vonatkozásában bűnössége ténylegesen és az adott konkrét esetben is bizonyítottan fennforgott. Semmiféle bűnösségi vélelem nem helyettesítheti a tényleges bűnösséget, semmiféle tiltott előcselekmény nem teheti adott esetben eleve bizonyíthatatlanná a bűnösség hiányát.”¹¹⁶

Az **1961-es Btk.** megszüntette a minősítő körülményt, mint objektív büntethetőségi feltételt, és helyette a bűnfelelősség elvét juttatta kifejezésre a minősítő körülményként szabályozott eredmény tekintetében is. „Az eredményhez - mint a büntett minősítő körülményéhez - a törvény által fűzött súlyosabb következmények akkor alkalmazhatók, ha az elkövetőt az eredmény tekintetében szándékosság vagy gondatlanság terheli.” (18. §) Ennek mintájára alkották meg a 1978-as Btk. 15. §-át és hatályos büntetőtörvényünk 9. §-át is.

A hatályos Btk. 9. §-a alapján minősülő bűncselekmények a Btk. indokolása szerint a jogkövetkezmények szempontjából a **szándékos** deliktumok jogi sorsát osztják, tehát akkor is, ha a minősített esetben szabályozott eredményre csupán a gondatlanság terjed ki.¹¹⁷ Ennek ellenére a **gondatlan** bűncselekményekkel esnek egy tekintet alá ezek a bűncselekmények pl. a kísérlet szempontjából.¹¹⁸ Az egyes további általános részi kérdések (társtettség, részesség) megítélésében azonban mind a bírói gyakorlat, mind a jogtudomány megosztott. Kérdéses továbbá a vétségi, illetve büntetti minősítés az életveszélyt okozó testi sértés és a halált okozó testi sértés tekintetében, mivel e két bűncselekmény tényállásából maga a törvény is mellőzi a büntetti, illetve vétségi megjelölést.

Végezetül tekintsük át a vegyes bűnösséggel kapcsolatban elmondottakat összefoglalva. [ld. 6. ábra]

¹¹⁶ Viski 1962. 13. o.

¹¹⁷ A Tervezet 14. §-a már egyértelműen leszögezte volna, hogy: „(...) szándékos bűncselekménynek minősül, ha az elkövető az elkövetési magatartást szándékosan fejti ki, de az eredmény, mint minősítő körülmény tekintetében az elkövetőt gondatlanság terheli.”

¹¹⁸ A halált okozó testi sértés tekintetében a 3/2013. BJE I/5. pontja is leszögezi: „E bűncselekmény ún. vegyes bűnösségi alakzatára tekintettel a kísérlet kizárt.”

	A bűnösség formája			Mire terjed ki az elkövető felelőssége?
	Az alapeset tekintetében	A minősített eset tekintetében		
		ha nem eredmény	ha eredmény	
1.	szándékosság + gondatlanság			Az elkövető <i>gondatlan</i> bűncselekményért felel. A vegyes bűnösség büntetéskiszabási körülmény.
2.	szándékosság	szándékosság		Az elkövető a <i>szándékos minősített</i> esetért felel. Teljes egészében szándékos a bűncselekmény, NINCS vegyes bűnösség.
	szándékosság	gondatlanság		Az elkövető csak a <i>szándékos alapeset</i> ért felel.
	szándékosság	Ø (sem szándékosság, sem gondatlanság NEM áll fenn)		Az elkövető csak a <i>szándékos alapeset</i> ért felel.
3.	szándékosság		szándékosság (DE! Ha az eredmény a „halál”, erre a szándékosság NEM terjedhet ki!)	Az elkövető felel az <i>eredmény</i> ért. Teljes egészében szándékos a bűncselekmény, NINCS vegyes bűnösség.
	szándékosság		gondatlanság	Az elkövető a Btk. 9. §-a értelmében felel az <i>eredmény</i> ért. A vegyes bűnösség minősítési körülmény.
	szándékosság		Ø (sem szándékosság, sem gondatlanság NEM áll fenn)	Az elkövető csak a <i>szándékos alapeset</i> ért felel, az <i>eredmény</i> ért NEM. 1961 előtt az elkövető ilyen esetben is felelt az <i>eredmény</i> ért

A bűnösség formái a vegyes bűnösségű bűncselekmények esetében

6. ábra

III. Zárszó

A büntető törvénykönyvekben definiált bűncselekmény fogalom a bűnösséget, mint a bűncselekmény egyik fogalmi elemét a szándékos, illetve gondatlan elkövetés kívánalmának rögzítése révén tartalmazza. Tanulmányomban igyekeztem rámutatni arra, hogy ez az anyagi jogi értelemben vett bűnösség - a törvény „lakonikus” meghatározása ellenére - valójában egy olyan büntetőjogi alapfogalmat takar, mely fogalom több évszázados történettel és széleskörű tudományos háttéranyaggal rendelkezik. És bár a téma részletes bemutatására törekedtem, tanulmányom a bűnösséggel kapcsolatos ismeretanyag mintegy ízelítője lehet csupán, mégis bízom benne, hogy az általam írtak mindazok számára, akik a bűnösséggel kapcsolatos ismereteiket bővíteni kívánják, megfelelő kiindulópontot jelentenek a téma alaposabb tanulmányozásához.

IV. Felhasznált irodalom

- Bárd - Gellér - Ligeti - Margitán - Wiener: Büntetőjog Általános rész
KJK-KERSZÖV, Budapest, 2002
- Békés Imre: A gondatlanság a büntetőjogban
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974
- Békés Imre: A magyar jogtudományi gondolkodás helye Európában In: Tények és kilátások -
Tanulmányok Király Tibor tiszteletére (Szerkesztette: Erdei Árpád) 109-122. oldal
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995
- Belovics - Békés - Busch - Molnár - Sinku - Tóth: Büntetőjog, Általános rész
2. hatályosított kiadás (Szerkesztette: Dr. Békés Imre)
HVG-ORAC, Budapest, 2003
- Dr. Blaskó Béla: A bűnösség büntetőjogi, büntetőjog-tudományi problémái
Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004
- Blaskó Béla: Magyar büntetőjog, Általános rész - Harmadik, átdolgozott kiadás
Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007
- Erdősy Emil: A formális és materiális bűncselekmény-fogalom értelmezése
Jogtudományi Közlöny, 2007 (62. évf.) 2. sz. 539-546. oldal
- Erdősy Emil: A mai magyar bűncselekménytan és társadalmi valóság
Jogtudományi Közlöny, 2005 (60. évf.) 2. sz. 60-67. oldal
- Erdősy Emil - Földvári József - Tóth Mihály: Magyar büntetőjog, Különös rész (Szerkesztette:
Tóth Mihály) - Negyedik, átdolgozott kiadás
Osiris Kiadó, Budapest, 2007
- Dr. Földvári József: A bűncselekmény fogalmáról - de lege ferenda
Magyar Jog, 1999 (46. évf.) 1. sz. 1-4. oldal

- Földvári József: Magyar büntetőjog - Általános rész
Osiris Kiadó, Budapest, 2006
- Görgényi - Gula - Horváth - Jacsó - Lévy - Sántha - Váradi: Magyar büntetőjog általános rész
(Szerkesztette: Horváth Tibor)
Complex, 2007
- Irk Albert: A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája
Pécs, 1926 (Nyomtatta a Dunántul Rt. Egyetemi Nyomdája)
- Irk Ferenc: A gondatlan bűncselekmények újrakodifikálásának emléletéhez
Jogtudományi Közlöny, 2002 (57. évf.) 3. sz. 117-124. oldal
- Dr. Kereszty Béla: Gondolatok a vegyes bűnösségű közlekedési bűncselekmények problémáiról
Magyar Jog, 2007. (54. évf.) 4. sz. 203-210. oldal
- Kis - Hollán - Geller: A Büntető Törvénykönyv magyarázata, I. kötet, Általános rész
(Szerkesztette: Dr. Kis Norbert)
Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006
- Mészáros Ádám: A bűncselekmény fogalmára és az elkövetőkre vonatkozó szabályozás lehetőségei az új büntető törvénykönyvben I.
Rendészeti Szemle, 2007 (55. évf. 9 5. sz. 3-26. oldal
- Dr. Miskolci László: A bűnösség alapkategóriái az angol büntetőjogban
Magyar Jog, 2002 (49. évf.) 2. sz. 100-117. oldal
- Nagy Ferenc: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről
In: Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára, 183-195.
oldal
Szeged, 1996
- Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része
HVG-ORAC, Bp., 2008

- Dr. Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános részének kodifikálásához
HVG-ORAC, Bp., 2005
- A magyar anyagi büntetőjog átalakulása a rendszerváltozás óta (11-24. o.)
A bűncselekmény törvényi fogalmáról jogösszehasonlító kitekintéssel (41-48. o.)
A bűncselekmények súly szerinti felosztása (49-53. o.)
A vegyes bűnösségű bűncselekmények megítélésének egyes kérdéseiről (145-167. o.)
- Nagy Ferenc: A bűncselekmény-fogalmi változások és irányzatok a német büntetőjog fejlődésében
Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica, (6) 2. pp. 139-153. (2016)
- Nagy Zoltán: Az angol büntető-jogtudomány bűncselekmény fogalom alapelemei In:
Tanulmányok dr. Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére (Szerkesztette:
Tóth Mihály és Herke Csongor) 217-229. oldal
Pécs, PTE ÁJK, 2001
- Palánkai Tiborné (szerk.): A büntetőhatalom alkotmányosságáról - Összeállítás az
Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozatairól In: Büntetendőség, büntethetőség
(Szerkesztette: Wiener A. Imre) 247-330. oldal
KJK-KERSZÖV, Budapest, 2000
- Pokol Béla: Büntetőjogdogmatika-történeti elemzések
Jogelméleti Szemle 2007/3
- Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban
Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1984
- Viski László: Bűnösségi problémák a közlekedési büntetőjogban
Állam- és jogtudomány, 1962 (5. évf.) 1. sz. 5-50. oldal
- Dr. Viski László: Szándékosság és társadalomra veszélyesség
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959
- Viski László: Tézisek a bűncselekményfogalom felépítéséhez
Állam- és jogtudomány, 1974 (17. évf.) 3. sz. 382-409. oldal

- Wiener Imre: A büntetőjogi kodifikációkra ható teóriák
Állam- és jogtudomány, 2006-2. sz. 173-195. oldal
- Wiener A. Imre: Büntetendőség - büntethetőség. Felelősségtan In: Büntetendőség, büntethetőség (Szerkesztette: Wiener A. Imre)
KJK-Kerszöv, Bp. 2000. 165-221. o.
- Wiener A. Imre: Kockázat és bűnösség
Állam- és jogtudomány, 1972 (15. évf.) 1. sz. 91-106. oldal
- Magyar büntetőjog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára - Harmadik kiadás (Szerkesztette: Dr. Kónya István)
HVG-ORAC, Bp., 2018
- Jelen tanulmány alapja a szerző *Bűnösség az anyagi büntetőjogban* című szakdolgozata (PTE ÁJK, 2009).

V. Felhasznált jogszabályok és kapcsolódó anyagok

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről
- 1878. évi V. törvénycikk indokolása a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről
Corpus Juris Hungarici: A törvényekbe zárt történelem (Szerkesztette: Pomogyi László) elektronikus dokumentum (CD) KJK Kerszöv, Budapest, 2000
- 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról
- 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről
- 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
- 1950. évi 39. törvényerejű rendelet a büntető törvénykönyv általános részének hatálybalépéséről
- 1954. évi 26. törvényerejű rendelet a jogszabályok közzétételéről és hatálybalépéséről
- 1955. évi 17. törvényerejű rendelet a kihágás intézményének és a kihágási bíraskodásnak megszüntetéséről
- 1971. évi 28. törvényerejű rendelet a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről
- 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- A 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről
- Törvénytervezet a Büntető Törvénykönyvről
Büntetőjogi Kodifikáció, Hetedik évfolyam, 2007. 1. szám

- 11/1992. (III. 5.) AB határozat a köztársasági elnöknek az Országgyűlés által elfogadott, de még ki nem hirdetett törvény alkotmányellenességének előzetes vizsgálatára benyújtott indítványa alapján
- 3/2013. Büntető jogegységi határozat az élet és testi épség büntetőjogi védelméről
- Büntető kollégiumi vélemények:
 - 2/2013. (VII. 8.) BK vélemény a büntetőjogi tárgyú büntető kollégiumi vélemények felülvizsgálatáról
 - 41/2007. BK vélemény a szándékos veszélyeztetési bűncselekményekről
 - 56/2007. BK vélemény a büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről
 - 61/2008. BK vélemény a bűncselekmény bírósági határozatban történő megnevezéséről

Bíróági Határozatok:

EBH2004. 1009.	BH2001. 255.	BH1997. 378.
BH2007. 1.	BH2000. 478.	BH1996. 456.
BH2005. 3	BH2000. 281	BH1994. 168.
BH2004. 174.	BH2000. 236.	BH1992. 511.
BH2003. 2.	BH1999. 2.	BH1985. 333.
BH2003. 1.	BH1998. 573.	BH1982. 130
BH2001. 259.	BH1998. 518.	
BH2001. 257.	BH1998. 417.	